

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet

2026

EZGİ KOVANCI

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz III

İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme Çalışması

Geniş Özet

Ezgi Kovancı

CEİD YAYINLARI

İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması - Geniş Özet

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr

www.ceidizler.ceid.org.tr

Kapak/İç Tasarım: Hasan Kürşat Akcan

Bu yayın Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir. İçeriği yalnızca Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği sorumluluğundadır ve her zaman Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.

EZGİ KOVANCI: 2009 yılında Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden lisans derecesiyle mezun olmuş, üniversite eğitimi sırasında Erasmus öğrenci değişim programı ile Marburg Üniversitesi’nde aynı bölümde eğitim almıştır. Yüksek lisans eğitimini Southampton Üniversitesi’nde Integrated Environmental Studies Bölümünde, doktora eğitimini ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalında tamamlamıştır. Doktora eğitimi sırasında aynı üniversitede araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. Bu esnada, Trier Üniversitesi’nde tez araştırması yapmaya hak kazanmış, doktora eğitimini "İklim Krizi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması" başlıklı teziyle tamamlamıştır. Ezgi Kovancı’nın doktora tezi, bu alanda yapılan ilk akademik çalışma niteliğindedir. 2019 yılından itibaren Adıyaman Üniversitesi’nde çalışmaya başlayan Doç. Dr. Ezgi Kovancı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çevre politikası, kentleşme politikası, toplumsal cinsiyet derslerinin yürütücülüğünü yapmaktadır.

Teşekkür

Bu raporun hazırlanma sürecinde engin bilgi ve rehberliğiyle çalışmaya değerli katkılar sunan Sayın Dr. Gökçe Bayrakçeken’e, sürecin her aşamasında desteğiyle güç veren Sayın Handan Çağlayan’a ve katkılarıyla çalışmayı zenginleştiren CEİD ekibine en içten teşekkürlerimi sunarım. Sizlerin özverili katkıları olmaksızın bu çalışmanın başarıyla tamamlanması mümkün olamazdı.

İçindekiler

TEŞEKKÜR.....	4
TABLolar LİSTESİ.....	7
KISALTMALAR	8
I. GİRİŞ.....	11
A. NEDEN HARİTALAMA RAPORLARI?	19
B. HARİTALAMA RAPORLARI NELERE ARACILIK EDER?	19
C. HARİTALAMA RAPORLARI NELERDEN OLUŞUR?	20
II. NOrMLARIN VE STANDARTLARIN BELİRLENMESİ	21
A. TEMATİK ALANLA İLGİLİ KÜRESEL SÖZLEŞMELER	22
1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)	22
2. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	23
3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS)	23
4. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi	23
5. Köylüler ve Kırsal Alanda Çalışan Diğer Kişilerin Hakları Bildirgesi	24
6. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) /CEDAW)	24
7. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi (BMİDÇS)	25
8. Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi	26
9. Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi.....	26
10. Kyoto Protokolü.....	26
11. Paris İklim Anlaşması.....	27
B. TEMATİK ALANLA İLGİLİ BÖLGESEL SÖZLEŞMELER	27
1. Avrupa Sosyal Şartı	27
2. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ).....	28
3. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı	28
4. Afrika İnsan ve Halklarına Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü (Maputo Protokolü).....	29
C. NOrMLARIN BELİRLENMESİ	29
D. STANDARTLARIN, ÖLÇÜTLERİN VE İYİ ÖRNEKLERİN BELİRLENMESİ	32
1. Standartlar.....	32
2. Ölçütler ve İyi Örnekler.....	35
III. TÜRKİYE’DE MEVCUT DURUM ANALİZİ: NORMATİF-POLİTİK YAPI.....	38
A. Yerel mevzuatın haritalaması: Mevzuatın ilgili insan hakları belgeleriyle uyumunun tespiti (Yapısal İzleme)	44
B. Kurumlar Tarafından Yürütülen İklim Değişikliği ve Kırsal Alan Projeleri	46
C. Sivil Toplum Kuruluşlarının ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması	47
IV. GÖSTERGE VE VERİ KAYNAKLARI	48
A. İklim Değişikliği Göstergelerinin Haritalaması	48

B. İklim Değişikliği ile İlgili Nicel ve Nitel Veri Kaynaklarının Haritalaması	52
V. TÜRKİYE'DE MEVCUT DURUM	54
A. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan İklim Değişikliği ve Kırsal Alanların İzlenmesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler	54
VI. GÖSTERGELER.....	56
A. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler.....	56
B. Türkiye’de Kullanılması Önerilen İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler	61
VII. KAVRAMLAR VE TEKNİK TERİMLER LİSTESİ	64
VIII. KAYNAKÇA.....	68

Tablolar Listesi

Tablo 1: İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Bağlantılarına İlişkin Normlar.....	21
Tablo 2: Türkiye'nin Uyum Stratejisi ve Eylem Planlarının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi.....	43
Tablo 3: İklim Değişikliği ile İlgili Mevzuat Listesi.....	44
Tablo 4: Kurumların Yürüttükleri İklim Değişikliği ve Kırsal Alan Projelerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Analizi.....	46
Tablo 5: İklim Değişikliği ile İlgili Çalışan STK'lar.....	47
Tablo 6: İklim Değişikliği Göstergelerinin Yer Aldığı Uluslararası Endeksler.....	48
Tablo 7: İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası ve Ulusal Veri Kaynakları Listesi.....	52
Tablo 8: İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler.....	56
Tablo 9: İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Önerilen Göstergeler.....	61
Tablo 10: Türkiye'de Verisi Toplanan Mevcut Gösterge Değerleri.....	71

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
AYYÖŞ	Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı
BKH	Binyıl Kalkınma Hedefleri
BLI	Better Life Index (Daha İyi Yaşam Endeksi)
BM	Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BUSECAP	Bursa Sürdürülebilir Enerji ve İklim Değişikliği Uyum Planı
CA	Copenhagen Accord (Kopenhag Mutabakatı)
CAN	Climate Action Network (İklim Eylem Ağı)
CCPI	Climate Change Performance Index (İklim Değişikliği Performans Endeksi)
CDM	Clean Development Mechanism (Temiz Kalkınma Mekanizması)
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
CEİD	Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği
CMP	Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol (Kyoto Protokolü Taraflar Konferansı)
COP	Conference of Parties (Taraflar Konferansı)
CSW	Commission on the Status of Women (Kadının Statüsü Komisyonu)
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
ECLSG	The European Charter of Local Self-Government (Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı)
EIU	Economist Intelligence Unit
EPI	Environmental Performance Index (Çevresel Performans Endeksi)
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
FAO	Food and Agriculture Organisation (Gıda ve Tarım Örgütü)
GAP	Gender Action Plan (Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı)
GCF	Green Climate Fund (Yeşil İklim Fonu)
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (Genetically Modified Organisms)
GEF	Global Environment Facility (Küresel Çevre Fonu)
GFSI	Global Food Security Index (Küresel Gıda Güvenliği Endeksi)
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
HFA	Hyogo Framework for Action (Hyogo Çerçeve Eylem Planı)
ILO	The International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
ICCPR	The International Covenant on Civil and Political Rights (Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi)

ICESCR	International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)
IPU	Inter-Parliamentary Union (Parlamentolar Arası Birlik)
IUCN	Uluslararası Doğa Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature)
İDES	İklim Değişikliği Strateji Belgesi
İDEP	İklim Değişikliği Eylem Planı
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHYK	İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
OAU	Organisation of African Unity (Afrika Birliği Örgütü)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
MDG	Millenium Development Goals (Binyıl Kalkınma Hedefleri)
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MGM	Meteoroloji Genel Müdürlüğü
NAMA	Nationally Appropriate Mitigation Action (Ulusal Programlara Uygun Azaltım Eylemi)
REC	Regional Environmental Center (Kaynak, Çevre ve İklim Derneği)
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SECAP	Sustainable Energy and Climate Action Plan (Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı)
SEEP	Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı
SGK	Sosyal Sigortalar Kurumu
SIDS	Small Islands Developing States (Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri)
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals)
STEM	Science, Technology, Engineering, Mathematics (Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik)
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
SUEN	Türkiye Su Enstitüsü
TARAP	Türkiye Afet Risk Azaltma Planı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TENMAK	Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu
TUCSAP	Türkiye Climate Smart and Competitive Agricultural Growth Project (Türkiye İklim Akıllı ve Rekabetçi Tarımsal Büyüme Projesi)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNCBD	United Nations Conventions on Biodiversity (Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi)

UNCDD	United Nations Convention to Combat Desertification (Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi)
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı)
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNDRR	United Nations Office for Disaster Risk Reduction (Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi)
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi)
UNISDR	United Nations International Strategy for Disaster Reduction (Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi)
WfWP	Women for Water Partnership (Su İçin Kadın, Kadın İçin Su Ortaklığı)
WHO	World Health Organisation (Dünya Sağlık Örgütü)
WID	Women in Development (Kadınların Kalkınmaya Entegrasyonu)
WWF	World Wide Fund for Nature (Dünya Doğayı Koruma Vakfı)
YEEP	Yerel Eşitlik Eylem Planı

I. Giriş

İklim değişikliği yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir mesele değildir. Aksine, olumsuz etkilerini daha şimdiden hayatımızın her alanında hissettiğimiz küresel bir çevre sorunudur. Bu bağlamda, iklim değişikliği, dayanağını köklü sosyal eşitsizliklerden alan ve tüm dünyayı etkileyen karmaşık bir sosyal sorun olarak tanımlanabilir. Gerek küresel düzeyde gerekse Türkiye’de iklim değişikliği çoğunlukla çevresel ve doğa kaynaklı problemlerle ilişkilendirilmektedir. Oysa iklim değişikliğine odaklanan yerel, ulusal ve küresel düzeydeki çalışmalar, sorunun aynı zamanda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarının da olduğunu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu çalışmalar, burada dile getirilen boyutların göz ardı edildiğine de dikkat çekmektedir (Elçi, 2022; World Bank Group, 2022).

İklim değişikliğinin doğurduğu sonuçların toplumsal cinsiyet açısından ele alınması önem taşır. Bunun birden fazla nedeni bulunmaktadır. Örneğin kadınlar genellikle tarım ve su kaynakları gibi iklim değişikliğinden doğrudan etkilenen sektörlerde çalışırlar ve bu da iklim değişikliğinin etkilerine daha fazla maruz kalmalarına yol açar.

Öte yandan iklim krizinin neden olduğu kuraklık, sıcak hava dalgaları, doğal afetlerin sıklığının artması gibi kimi doğa olaylarının, kadın sağlığı üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation/WHO) tarafından yürütülen çalışmalar, iklim krizi kaynaklı doğal afetlerin, kadınların üreme sağlıkları üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir. Afet sonrası dönemlerde yaşanan stres, belirsizliğin yol açtığı kaygı ve afetin neden olduğu fizisel travmalar, erken doğum, ölü doğum, doğumda yaşanan komplikasyonlar ve hatta kısırlık gibi kimi sağlık sorunlarının artmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, bahsedilen sağlık sorunlarını sadece iklim krizi kaynaklı doğal afetlerin sonucu olarak değerlendirmek yeterli olmayabilir. Çünkü söz konusu çalışmalar, ataerkil toplumsal yapının ve kültürel değerlerin, iklim krizinin yol açtığı sorunları, kadınlar açısından derinleştirici etkide bulunduğuna, kadınların bu sorunlarla baş etmelerini güçleştirdiğine de işaret etmektedir (WHO, 2002, ss.1-4). Ataerkil normlar ve sosyal yapılar, kadınların çevresel değişikliklere uyum sağlama yeteneklerini ve kaynaklara erişimlerini kısıtlayabilmektedir. Bu ise onları daha savunmasız hale getirebilir.

Kadınlar, küresel düzeyde, tarımda ve dirençli gıda sistemlerinin inşasında kilit role sahiptirler. Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal işgücünün önemli bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır; bu oran ortalama yüzde 43’tür ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Örneğin, Latin Amerika’da kadınların tarımsal işgücü içindeki payı %20 iken, Doğu ve Güneydoğu Asya ile Sahra Altı Afrika’da bu oran

neredeyse %50'ye ulaşmaktadır. Bu durum bazı ülkelerde daha da yüksek olabilmekte ve ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir (FAO, 2011, s. 5). Bahsedilen oran, tarımsal işgücünün içinde kadınların oranını ifade etmektedir yani tarım sektöründe çalışan toplam işgücünün %43'ünü kadınlar oluşturmaktadır (Bu oran, tüm kadın nüfusunun %43'ünün tarımda çalıştığı anlamına gelmemektedir).

Türkiye’de son yıllarda tarım sektöründeki istihdam azalması, mekanizasyon, tarım dışı sektörlerin gelişmesi ve kırsaldan kente göç gibi faktörlerle ilişkilidir. Ancak, bu azalan tarım istihdamı kadınlar için tarım dışı sektörlerde yeterli iş imkanlarının yaratılmamasıyla birlikte, kadın işgücünün işsizlikle veya kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çalışma ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır (Toksöz, 2011, s. 23).

Türkiye’de tarımın feminizasyonu, kadınların tarım sektöründe diğer sektörlerde nazaran daha fazla yer almalarını ve tarımsal faaliyetlere katılımında erkeklere oranla daha fazla aktif rol almalarını ifade eder. Ancak faaliyetlerde aktif şekilde yer almalarına karşın, kadınların ekonomik olarak kendi hesabına çalışmaları, ücretsiz aile işçisi olarak faaliyet göstermeleri veya başkasının yararına ücretli işçi olarak çalışmalarındaki artışla kendini gösterir.

Türkiye’de kırsal kesimde kadınlar, tarım sektöründe önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu katılım genellikle düşük ücretli, mevsimlik veya güvencesiz işlerde yoğunlaşmaktadır. TÜİK verilerine göre, tarım sektöründe çalışan kadınların büyük bir kısmı ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlıklarının sınırlı olduğunu ve sosyal güvenlik haklarından yeterince faydalanamadıklarını göstermektedir.

Tarımın feminizasyonu, kadınların tarımsal faaliyetlerde artan rollerine rağmen, karşılaştıkları zorlukları ve eşitsizlikleri de ortaya koymaktadır. Bu zorluklar arasında eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimdeki kısıtlılıklar, mülkiyet haklarına erişim sorunları ve tarımsal kaynaklara (kredi, teknoloji, bilgi) ulaşmadaki engeller yer almaktadır.

İklim Değişikliğinden, İklim Krizine ve İklim Adaletine...

Sorunun ulusları aşan boyutlarda olumsuz sonuçları “iklim değişikliği” söyleminin yerini “iklim krizi”ne bırakmasına yol açtı. İklim krizi, kendiliğinden doğal döngülerle oluşan bir değişiklik değil, insanların faaliyetleri sonucunda küresel atmosferin bileşimindeki bozulma olarak nitelenmekte ve bu durumun çağımızda, halk sağlığı açısından en büyük tehdidi oluşturduğu ifade edilmektedir. 2007 Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Gelişme Raporu'nda, iklim değişikliğinin insan özgürlüklerini aşındırmak ve seçimlerini sınırlamakla tehdit ettiği kabul edilmiş; raporda ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin iklim riskleri ve hassasiyetleriyle kesiştiğinin altı çizilmiştir.

(UNDP, 2007, s. 1-74). The Lancet'te yayımlanan bir raporda, iklim değişikliğinin XXI. yüzyılda daha fazla sıcak dalgasından, aşırı hava koşullarından, hastalıkların yayılmasından, artan kirlilikten ve azalan üretkenlikten sorumlu olduğu belirtilmiştir (Watts vd., 2018, s. 218). Özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki en savunmasız ve yoksul toplumsal kesimler, iklim krizinin olumsuz sonuçlarından daha çok etkilemekte ve mevcut sosyo-ekonomik eşitsizlikler krizin etkisiyle daha da derinleşmektedir.

Yerel ya da küresel iklim sistemlerindeki değişiklikler, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonraki süreçte insan müdahaleleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Sanayileşmiş, varlıklı sayılabilecek ülkelerin, karbondioksit (CO₂) emisyonlarındaki payı, orantısız olarak üzerlerine düşenin çok üzerindedir. Tarihsel ortaya çıkan emisyonların neredeyse tamamından (tahminen %92'sinden) yine bu ülkeler sorumludur. Öte yandan dünyadaki en zengin %1'lik kesim, en yoksul %50'den yaklaşık iki kat fazla emisyon salınımına neden olmaktadır (OXFAM, 2022, s. 34). Yani insanların iklim değişikliği üzerindeki etkileri ve sorumlulukları, küresel ve toplumsal eşitsizliklerle yakından ilişkilidir.

İklim değişikliğinin yol açtığı olumsuz sonuçlar, bundan sorumlu olan ülkeleri değil, yoksul ve gelişmekte olan ülkeleri, özellikle de bu ülkelerdeki yine yoksul ve dezavantajlı kesimleri daha fazla etkilenmektedir. Örneğin iklim krizinin olumsuz sonuçlarının en çok hissedildiği temiz suya erişim ve temiz su kullanımı tüm dünya genelinde bir sorun haline gelmiştir. Buna karşın gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler bu sorunla daha fazla karşı karşıyadır. Avrupa kıtasında yer alan Hollanda, Finlandiya gibi gelişmiş bölge ülkelerinde kişi başına düşen su miktarı 200-300 litre arasında iken, Afrika kıtasında yer alan Mozambik gibi gelişmekte olan ülkelere bu miktarın günde 10 litrenin altına düştüğünü görüyoruz. Temiz suya erişimdeki bu uçurum, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki insanları uzun mesafeler boyunca su taşımak zorunda bırakarak, daha az su tüketmeye zorluyor. Dünya genelinde, bir su kaynağından bir kilometreden daha uzakta yaşayan yaklaşık 884 milyon insanın su kullanımı, genellikle günde beş litreden azdır ve kullandıkları su güvenilir de değildir. Bu durum, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan temel su gereksinimini karşılamakta zorluklar yaşanmasına neden olur. Örneğin, orta derecede fiziksel aktivite yapan bir kadının günlük temel su gereksinimi yedi buçuk litredir. Ancak suya erişimdeki bu zorluklar, insanların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmelerini engellemekte ve su kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılmasını önlemektedir. Bu nedenle, su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde yönetilmesi ve temiz suya erişimin artırılması önemlidir (UNDP, 2006, ss. 5-6).

İklim Krizi, İklim Adaleti ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal eşitsizliklerin iklim krizinin tetiklenmesiyle, büyüyen ve çeşitlenen nüfusun ihtiyaçlarına doğal kaynakları koruyan bir yaklaşımla yanıt verme ihtiyacı ortaya

çıkmiştir. Bu da köklerini çevresel adaletten alan, ancak daha kapsayıcı bir iklim adaleti kavramının ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur.

İklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet nötr olmadığı tartışmaya yer vermeyecek ölçüde açık bir olgudur. Dolayısıyla kadınların sürdürülebilir kalkınmada önemli bir rollerinin bulunduğu kabul edilmesi, güçlendirilmeleri ve politika oluşturma süreçlerine dahil edilmeleri gerekir. Bu gereklilik, 2001 yılında Marakeş’te gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler 7’nci Taraflar Konferansı’nda dile getirilmiş ve ilk kez kadınların müzakerelere daha fazla katılımının sağlanması için çağrıda bulunulmuştur. O tarihten günümüze kadınların sürdürülebilir kalkınmadaki konumunda ilerleme olmasına karşın, ulusal ve uluslararası düzeydeki uygulamanın halen sınırlı kaldığı görülmektedir.

2002 yılında benimsenen “Bali İklim Adaleti İlkeleri” nin ardından, 2003’te Milano’da Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), 9’uncu Taraflar Konferansı (COP 9) gerçekleştirilmiştir. İklim krizinde toplumsal cinsiyet bakış açısının dahil edilmesi ihtiyacı, bu toplantıyla şekillenmeye başlamıştır. Nitekim toplumsal cinsiyet, 2007 yılında, iklim değişikliği uyum ve azaltım mekanizmalarında kayıp bileşen¹ olarak tanımlanmıştır, böylece söz konusu mekanizmaların işleyininde toplumsal cinsiyet perspektifinin eksikliğine dikkat çekilmiştir. Nihayetinde içinde, iklim adaleti için kadın örgütlerinin, sendikaların ve yerli halkların yer aldığı bir “İklim Adaleti Küresel Koalisyon Ağı” kurulmuştur (Gender CC, 2007).

İklim krizi, düşük gelirli hanelerdeki kadınların, yaşlıların ve çocukların, yerli halkların, küçük ölçekli üreticiler ile balıkçı toplulukların ve yüksek riskli bölgelerdeki insanların yetersiz beslenme, geçim kaynaklarının kaybı ve artan maliyetler gibi sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Biyolojik çeşitlilikteki düşüş, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşayan yoksul insanlar üzerinde orantısız şekilde olumsuz bir etkiye sahiptir. Örneğin, balıkçılıkla geçimini sağlayan bir bölgede balık popülasyonunun azalması, bu işten geçimini sağlayan insanların yaşamını olumsuz etkiler. Aynı şekilde, ormansızlaşma ve ahşabın kaybı, dünyanın birçok yerinde insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için uzak yerlere gitmek zorunda kalmalarına neden olur. Afrika ve Asya’nın kırsal bölgelerinde, kadınlar ve erkekler biyokütle olarak adlandırılan ahşap, tarım ürünleri, atıklar ve orman kaynakları gibi enerji ve geçim kaynaklarına bağımlıdırlar. Ancak, iklim değişikliği karşısında, bu zorunlu kaynaklara

---

¹ Kayıp bileşen ifadesi ilk olarak Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü’nün (Food and Agriculture Organization/FAO) "Gender: the missing component of the response to climate change" başlıklı raporda ele alınmıştır. İklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet boyutunu ele alan, COP 8 ve COP 9’da toplumsal cinsiyet konularının yüzeysel şekilde ele alınmasına bir eleştiri niteliğinde olan çalışma uluslararası iklim politikalarına toplumsal cinsiyet boyutunun dahil edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Lambrou ve Piana, 2006).

erişimleri azalmaktadır. Bu durum sadece kaynaklara erişimle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda güvenliğe, dayanıklılığa, sosyal ilişkilere, sağlığa, seçimlere ve eylemlerde özgürlüğe de zarar vermektedir. Bu nedenle, biyolojik çeşitliliğin korunması ve yenilenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve yaşam kalitesi için hayati öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal işgücünün ortalama %43'ünü kadınlar oluşturuyor. Kanıtlar, eğer bu kadınların üretken kaynaklara erkeklerle aynı erişime sahip olmaları durumunda, çiftliklerindeki verimi %20 ila 30 oranında artırabileceklerini ve bu ülkelerdeki toplam tarımsal üretimi %2,5 ila 4 arasında değişen oranda artırabileceklerini gösteriyor. Güney Asya'da çalışan kadınların neredeyse %70'i, Sahra altı Afrika'da ise %60'tan fazlası tarımda çalışıyor. Buna karşın, Dünyadaki toprak sahiplerinin %20'sinden azı kadındır. Kadınlar, Kuzey Afrika ve Batı Asya'daki tüm tarımsal arazi sahiplerinin %5'inden azını temsil ederken, Sahra altı Afrika'da ortalama %15'ini oluşturuyor. Sahra altı Afrika'daki kadınlar toplu olarak yılda yaklaşık 40 milyar saatini su toplamak için harcıyorlar. Gine'deki kadınlar haftada 5 ila 7 saat, erkekler ise 2 ila 3 saat su topluyor ve bu durum kadınların istihdam olanaklarını önemli ölçüde etkilemektedir. Kadınlar dünyadaki 796 milyon okuma yazma bilmeyen insanın üçte ikisinden fazlasını oluşturuyor. Küresel istatistiklere göre kırsal kesimdeki kızların yalnızca %39'u ortaokula gidiyor. Kentlerde ilkökula kayıta cinsiyet farkının azaltılması konusunda ilerleme kaydedilmiş olsa da 42 ülkeden alınan veriler kırsal kesimdeki kızların okul dışı kalma olasılığının, kentlerdeki kızlardan iki kat daha fazla olduğunu gösteriyor. Pakistan'da okula olan mesafenin yarım kilometre artmasının ise kızların okullaşma oranını %20 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Kamboçya'da kırsal kesimdeki kadınların %48'i, kırsal kesimdeki erkeklerin ise %14'ü okuma yazma bilmiyor. Çoğu ülkede, kırsal kesimde ücretli çalışan kadınların mevsimlik, yarı zamanlı ve düşük ücretli işlerde çalışma olasılıkları erkeklere göre daha fazladır. Hem kırsal hem de kentsel alanlarda erkeklerin ortalama ücretleri kadınlarınkinden daha yüksektir. Kırsal kesimdeki kadınlar, üreme, ev ve bakım sorumlulukları nedeniyle genellikle erkeklerden daha uzun saatler çalışıyor (Women Watch, 2012).

1981 ile 2002 yılları arasında felaketten etkilenen 141 ülkeden alınan verilere göre, bir afet sırasında kadınlar ile kız ve oğlan çocuklarının ölme olasılığı, erkeklere göre 14 kat daha fazladır. İklim kaynaklı bir afet olan Katrina Kasırgası sonrasında New Orleans'ta mahsur kalan kurbanların çoğu, ülkenin o bölgesindeki en yoksul demografik grup olan Afrikalı-Amerikalı kadınlar ve onların çocukları olduğu tespit edilmiştir. Bir afetin ardından kadınların aile içi ve cinsel şiddet mağduru olma olasılığı daha yüksektir (UNDP, 2010a).

Bu örneklerin gösterdiği gibi iklim değişikliği sosyal adalet ile yakından ilişkili bir insani gelişme konusudur. 2007 tarihli BM İnsani Gelişme Raporu, iklim krizinin bir insan hakları ihlali olduğunu, insan özgürlüklerini ve seçimlerini sınırlandırma

tehdidini içerdiğini kabul etmekte ve özellikle kadın erkek eşitsizliği ile iklim riskleri ve olumsuz etkilenebilirlik durumları arasında bağlantı olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin, iklim krizi karşısında yoksullar, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere farklı grupların farklı şekillerde etkileneceği, cinsiyet eşitsizliği de dahil olmak üzere mevcut eşitsizliklerin iklim krizinin etkilerine maruz kalma ve uyum sağlama konusunda belirleyici olacağı gerçeği dikkate alınmamaktadır. Bu gerçek dikkate alınmadan yoksulluğun ortadan kaldırılması veya insani gelişme standartlarına erişmenin teşvik edilmesi mümkün değildir; çünkü iklim değişikliği, yoksul bölgeleri, toplulukları ve kişileri, etkilere uyum sağlamak için en az kaynağa sahip olmaları nedeniyle orantısız olarak etkilemektedir.

Kuraklık, seller, gıda güvencesizliği ve gıda güvensizliği, su kıtlığı gibi iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz sonuçlar toplumda var olan eşitsizlikleri özellikle yoksul kesimler, yerli halklar, dezavantajlı gruplar ve kadınlarla kız çocukları aleyhine daha çok perçinlemektedir. Kadınlar ve kız çocukları iklim krizinin olumsuz etkilerini yalnızca biyolojik cinsiyetleriyle ilişkili olarak değil, kendilerine yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı yapısal eşitsizliklerden kaynaklanan kırılganlıkları nedeniyle de göğüslemek zorunda kalmaktadırlar. Daha yalın bir ifadeyle, toplumdaki cinsiyet rolleri genellikle kadınları ve kız çocuklarını iklim değişikliğinin etkilerine daha duyarlı hale getirebilmektedir. Örneğin, çoğu toplumda kadınlar tarımsal üretim, su temini ve enerji sağlama gibi temel kaynakları yönetme ve sağlama konularında daha fazla sorumluluk üstlenirler. Bu durum, iklim değişikliğinin tarımsal verimliliği ve su kaynaklarını etkilemesi durumunda kadınların daha fazla etkilenmesine yol açabilmektedir. Ayrıca, toplumda var olan cinsiyete dayalı eşitsizlikler, kadınların iklim krizinin etkileriyle başa çıkmalarını zorlaştırabilir. Örneğin, eğitim ve kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler, tarımsal üretimde çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak yer alan ve ailenin geçimlik üretimini bahçecilik, balıkçılık vb. faaliyetlerle sağlayan kadınlar iklim değişikliğinin su kaynakları ve bioçeşitlilik üzerindeki baskısını deneyimlemektedirler. Su tedariki kadınların ve kız çocuklarının gündelik yaşam pratiklerini, bakım emeği, sağlık, eğitime erişim ve güvenlik gibi çok çeşitli açılardan etkilemektedir. Sonuç olarak ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin tehlikeli bir tezahürü olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet bu kez kendisini iklim kriziyle birlikte göstermektedir. İklim krizinin tetiklediği afetlerin kadınları orantısız şekilde etkilediği, olası su kıtlığında ailenin suya erişmesi, ailenin gıda güvenliğini sağlama, geçimlik üretim, tarımsal faaliyetler, doğal kaynaklara bağımlı yaşam biçimleri ile birlikte düşünüldüğünde iklim krizine toplumsal cinsiyete duyarlı yanıt bulma ihtiyacı daha da netlik kazanmaktadır. Dahası, ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin tehlikeli bir tezahürü olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet bu kez kendisini iklim kriziyle birlikte göstermektedir. Diğer yandan, kadınların pasif birer kurban rolünden sıyrılarak aktif birer özne olarak görülmeleri gerektiği de bu noktada gözden kaçırılan bir diğer önemli konudur.

Çevresel bozulma ve cinsiyetçi baskı arasındaki kavramsal bağlantıları keşfetmeye çalışan ekolojik etik ile feminizm arasında köprü görevi gören ekofeminizm ve diğer akımlar (Warren, 2000, ss. 99- 101) doğanın korunmasına odaklanan ve çevreyi korumayı amaçlayan toplumsal hareketler olarak şekillenmiştir. Buna rağmen, toplumsal cinsiyet bakış açısının iklim değişikliği politikalarına dahil edilmesinde geç kalınmış, cinsiyetler arasındaki farklılıklara dayanan savunma mekanizmalarının analiz edilmesinin önemi gözden kaçırılmıştır.

İklim Krizi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Kırsal Alanlar

İklim krizinin olumsuz etkilerini toplumsal cinsiyet özelinde değerlendirirken kentsel/kırsal alan ayrımı yapmak kadınların kırılganlıkları ve karşı karşıya buldukları riskleri ayırtmak için gerekli olan bir başka konudur. Kent yaşamında kadınların iklim krizinden etkilenme şekilleri kentsel ısı adası nedeniyle kentsel sellere, aşırı sıcaklara ve buna bağlı hastalıklara maruz kalmak olarak şekillenirken özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsalında yaşayan kadınlar yoksulluğun daha çok hissedildiği alanlar olması nedeniyle iklim krizinin olumsuz sonuçlarından etkilenen en kırılgan grupların başında gelmektedirler. Kırsalda yaşayan kadınların geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılık olması, kadınların birçoğunun sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaları, mülkiyet sahibi olmaları, kadınların kırılganlıklarının kümelenildiği konular arasında yer almaktadır. Özellikle kırsal alandaki kadınların tarımla olan ilişkisi gıda güvenliği, istihdam ve hammadde ihtiyacı noktasında önemli bir yere sahiptir. Ancak kadınların tarımla olan ilişkileri üreten tarafta olmalarına karşın toplumsal cinsiyet normları nedeniyle kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye’de her dört kadın işçiden biri tarım sektöründe istihdam edilmektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak afetlerin sıklaşması sonucu yükselen maliyetler sebebiyle temel gıda üretimi öngörülememektedir. Artan kuraklık tarım ve gıda ürünlerinin fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda kırsal kesimde yaşayan ve tarımsal üretim yapan kadınların, yalnızca gıda kaynaklarının değil, aynı zamanda gelir kaynaklarının da yok olma riski artmaktadır (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası [TSKB], 2022). Güvenlik ağları ve sosyal koruma sigortası, yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir parçası olarak ulusal uyum planlarının vazgeçilmez unsurları olarak değerlendirilmektedir. Kadınların iklim krizi kaynaklı afet ve aşırı doğa olaylarını içeren ekolojik streslerle başa çıkma becerilerinin geliştirilmesi, tüm ailenin uyum sağlama direncini güçlendirir. Ancak kırsal kesimdeki ve yerli kadınların, sağlık hizmetlerine ve sosyal güvenliğe erişimleri çok kısıtlıdır.

1970’lerde, kalkınma projelerinde kadınların rollerinin tanınması gerektiğine dair farkındalık arttı. Bu döneme kadar kalkınma projeleri genellikle cinsiyeti göz ardı ediyor ve kadınların potansiyel katkılarını dikkate almıyordu. Kadınların Kalkınmaya Entegrasyonu (Women in Development/WID) stratejisi BM’nin çeşitli organları ve uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından benimsenmiş ve bu anlayışı değiştirmek

için geliştirilmiştir. 1970'lerde başlayan, kadını dışlamak yerine faaliyetlere katılmalarını sağlayan, entegrasyon stratejisi ve kadınların faaliyetlere katılmasını teşvik etme çabaları, neoliberal politikaların etkisiyle kısıtlandı. Neoliberal politikalar, genellikle sosyal hizmetlerin kısıtlanması, iş güvencesinin azalması ve kamu kaynaklarının özelleştirilmesi gibi sonuçlara yol açtı. Bu da kadınların ekonomik olarak daha savunmasız hale gelmesine neden oldu ve kalkınma süreçlerine etkin bir şekilde katılmalarını engelledi. 1980'lerde etkisini daha çok hissettiren neoliberal politikalarla birlikte, kadınların kalkınma süreçlerine daha etkili bir şekilde dahil edilmesi için yeni yollar arayışı başladı. Ancak, küreselleşen dünya ve uygulanan neoliberal ekonomi politikalarının yol açtığı sonuçlardan birisi, kadınların, daha iyi iş imkanlarının bulunduğu ülkelere göç etmeleri ve bu ülkelerde toplumsal eşitsizliklere daha fazla maruz kalmaları oldu. Neo-liberal politikalar, özellikle hem doğal hem de kamusal kaynakların özelleştirilmesi ve piyasa güçlerinin daha fazla etkin hale gelmesiyle birlikte, kadınların ekonomik açıdan daha zorlu bir duruma sokar. Bu politikalar genellikle sosyal hizmetlerin kesilmesi, kamu kaynaklarının kısıtlanması ve iş güvencesinin azalması gibi sonuçlar doğurur. Bu durum da kadınların kaynaklara erişimini daha da güçleştirir. Kadınların ataerkil düzenin dayattığı kalıp yargılara uymak zorunda olmaları, neoliberal politikaların yol açtığı kısıtlamalarla mücadele etmelerini güçleştirir. Kadınlar, kırsal alanda çoğunlukla ürünün toplanması, mahsulün elde edilmesi gibi süreçlerde ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışırken, üretimden gelir elde etme noktasında erkekler aktif rol oynamaktadır. Kadınların emeği görünmemektedir (Heffernan vd., 2022, s. 8). Türkiye'deki neoliberal ve eril bakış açısına sahip politikaların tarımda kadınların mülksüzleşmesine neden olduğu ve mülksüzleşmenin daha çok ataerkil yapıların hâkim olduğu coğrafyalarda yaygın olduğu sorununa dikkat çekiliyor (Kovancı ve Karakoç Yıldız, 2024, s. 25) Araştırmalar, kadınların gelirlerini genellikle çocuklarının beslenmesi, sağlığı, eğitimi gibi alanlara harcamakta olduklarını göstermektedir. Kadınların finansal kaynaklardaki ve toprakların kontrolündeki gücü arttıkça tarımsal üretimin artmakta olduğu, üretilen gıdaların güvenilirliğine dikkat ettikleri, çocukların daha iyi beslendiği ve daha sağlıklı hale geldiği ve aldıkları eğitim sürelerinin uzadığı yönünde bulgulara da yer vermektedir. (Kadim vd., 2014, s. 2). Tarım sektöründe, mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ile ilgili ayrıştırmış veri bulunmamasına karşın, kız çocuklarının bu alanda yoğun bir şekilde çalıştırılmasına sıkça rastlanmaktadır. Bu durum, kız çocuklarının kırsalda okullaşma oranlarını düşürebilir ve eğitimden mahrum kalmalarına yol açabilir. Kız çocuklarının, ailelerinin tarım işlerinde yardımcı olarak görevlendirilmeleri de okula gitme olanaklarını kısıtlayabilir. Kız çocuklarının ayrıca tarımsal faaliyet sonrası barınılan yerin temizliği, çocuk ve hasta bakımı, yemek ve bulaşık gibi günlük işlerde de çalıştırıldığı da bilinmektedir (İnsan Hakları Derneği, 2018).

İklim değişikliği kaynaklı kuraklık, seller ve benzeri afetler, büyük göçleri de tetikleyecek niteliktedir. Yakın gelecekte geçim kaynaklarını kaybeden kişilerin yeni geçim kaynakları aramak için diğer bölgelere “iklim göçü” gerçekleştirmesi muhtemeldir. Bununla birlikte, erkeklerin göç ederek kadınları geride bırakmaları ya da kadınların göç edilen kentlerde “vasıfsız işçi” durumuna düşmeleri de söz konusu olabilir. İklimle bağlı göç riskinin yönetilmesine yönelik çalışmalar, kadınların ve diğer özel politika gerektiren grupların korunması ve güçlendirilmesi yaklaşımıyla geliştirilmelidir.

A. Neden Haritalama Raporları?

İklim krizinin nedenleri ve sonuçları dikkate alındığında toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış verilere dayalı bir haritalama raporunun yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyeti iklim değişikliği politikalarına dahil eden kuruluşların ve resmî belgelerin incelemesinin yapılması, teoride olup da pratiğe aktarılamayan uygulamaların ve iyi uygulamaların belirlenmesi gereklidir. Gelişmekte olan bir ülke durumundaki Türkiye, iklim krizinin en yoğun etkileyeceği öngörülen Akdeniz Havzası’nda yer alır. Bu nedenle iklim değişikliği Türkiye için önemli bir sorun alanıdır. Bu alana yönelik politikaların toplumsal cinsiyete ne ölçüde duyarlı olması gerekir. Bu haritalama raporunun amacı da söz konusu politikaların toplumsal cinsiyete ne ölçüde duyarlı olduğunun incelenmesidir. Haritalama raporunda, özellikle proje illerine (Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun ve Trabzon) odaklanılarak toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği arasındaki bağlantıların kurulması amaçlanmaktadır. İklim krizi temelli olası yüksek sıcaklıklardan, afetlerden, tarımsal verimin düşmesinden, biyolojik çeşitliliğin azalmasından, geçim kaynaklarının kaybedilmesinden, kadınların nasıl etkilendiklerini sayısal verilere dayanılarak tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda krize bağlı risklerin yönetilmesine yönelik çalışmaların, kadınların ve diğer özel politika gerektiren grupların korunması ve güçlenmesi yaklaşımıyla geliştirilmesi için bir yol haritası niteliğinde olması çalışmanın temel konusunu ve kapsamını oluşturmaktadır.

B. Haritalama Raporları Nelere Aracılık Eder?

Toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim değişikliği ve kırsal alanlara ilişkin bir haritalama raporunun amacı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin iklim değişikliği ve çevre konusunda ortaya konulan haklarda ve uygulamalarda nasıl hayata geçirildiğini göstermektir. Rapor söz konusu amaçla yürütülecek izleme çalışmaları için mevcut normatif çerçeveyi ortaya koymak, izleme göstergelerini geliştirmek ve bunlar için değerlendirme çerçevesi sunmayı hedeflemektedir.

Bu amaç için, hazırlanacak olan raporların bilgisi, illerde yapılacak atölye çalışmaları ve Yerel İzleme Platformlarının toplantıları ile başta kadın örgütleri olmak üzere, diğer toplumsal cinsiyet temelli örgütler, hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşları ve ilgili hükümet dışı kuruluşlara aktarılacaktır. Nihai amaç, toplumsal cinsiyet eşitliğinin iklim değişikliği ve iklim krizine yanıt ile ilgili yasal, yapısal çerçevede ve uygulamalarda hayata geçirilmesi için, yerelde hak temelli çalışma yürüten sivil toplum kuruluşlarının sorumluluklarından biri olan izleme kapasitelerinin artmasıdır.

C. Haritalama Raporları Nelerden Oluşur?

Toplumsal cinsiyet eşitliği, İklim değişikliği ve kırsal alanlara ilişkin Haritalama raporunun amacı temel bir kavramsal çerçeve sunmaktır. Uluslararası düzeydeki ana referanslar ile alana ilişkin (iklim değişikliği ile toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamına dair) ortak anlayışı vurgulamak, mevcut durumun değerlendirmek, ilerlemeyi sağlayacak, olanı, olması gerekene referansla değerlendirmeye ve savunuculuk yapmaya olanak verecek bir izleme çalışması için nerelere bakmamız gerektiğini, yani göstergelerimizi ortaya koymak, göstergelere ilişkin mevcut veri kaynaklarının bilgisini sunmak ve veri eksikliğine işaret etmek hedeflenmiştir.

II. NORMLARIN VE STANDARTLARIN BELİRLENMESİ

Bu bölümde iklim değişikliği, kırsal alanlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği talebinin uluslararası kuruluşların belgelerinde nasıl ele alındığı incelenmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, çevre hareketlerince uzun süre göz ardı edilen bir konu olmuştur. Ancak, iklim değişikliğinin yol açtığı sorunların, toplumsal cinsiyet açısından nötr olmadığına ilişkin farkındalığın artması ile BM ve Avrupa Birliği (AB) bünyesinde çeşitli politika belgeleri geliştirilmiştir.

Tablo 1 İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Bağlantılarına İlişkin Normlar

Konu	Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Ele Alan Temel İnsan Hakları Belgelerinde İklim Değişikliği	İklim Değişikliğine İlişkin Dokümanlar İçinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
Küresel Sözleşmeler	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB/UDHR), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS/ICESR), Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Köylüler ve Kırsal Alanda Çalışan Diğer Kişilerin Hakları Bildirgesi, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması İçin Uluslararası Sözleşme (CEDAW).	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi (UNCCD), Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (UNCBD), Çevre Hakkı Sözleşmesi, Kyoto Protokolü, Paris İklim Anlaşması.
Bölgesel Sözleşmeler	Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ/ ECLSG), Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Afrika İnsan ve Halklarına Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü (Maputo Protokolü).	
Kilometre Taşları	Küresel Hedefler Pekin Eylem Platformu, Dünya Kadın Konferansları.	Küresel Hedefler Gündem 21, Taraflar Konferansları (Conference of Parties/COP), Dünya Çevre Konferansları, Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi.

A. Tematik Alanla İlgili Küresel Sözleşmeler

Eşitliği konu alan ve ayrımcılık yapmama temelinde şekillenen temel insan hakları ilkeleri, iklim krizinin en dezavantajlı kesim üzerindeki orantısız şekilde olumsuz etkilerini ele almak, düzeltmek ve iklim kriziyle mücadelede adaleti sağlama odaklı çözüm arayışına gidilmesi adına eyleme geçmeyi gerektirir. Tersine bir okumayla, iklim krizini konu alan belgelerde ilkeler belirlenirken, iklim krizinin neden olduğu sonuçların toplumsal cinsiyet açısından nötr olmadığı, toplumsal cinsiyete duyarlı politikalarla çözümlenmesinin gerektiği ve bunun da kollektif bir çabayla mümkün olabileceği göz ardı edilmemelidir. Ancak ne yazık ki toplumsal cinsiyet meseleleri, uluslararası iklim değişikliği müzakere sürecinde, özellikle de iklim değişikliği kanunu ve politikasının oluşturulmasında gereken ölçüde ele alınmıyor. Örneğin, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü’nde “toplumsal cinsiyet” ve “kadın” kelimelerine hiç yer verilmemiştir. Bu durum da uluslararası iklim eylemi söyleminde, toplumsal cinsiyet konularının çok az dikkate alınmasına yol açmaktadır.

Bu bölümde toplumsal cinsiyet eşitliğini konu alan küresel sözleşmelerde, iklim değişikliğinin, iklim değişikliğini konu alan küresel sözleşmelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin nasıl ele alındığına ya da alınmadığına bakılmaktadır.

1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)

İklim adaleti kavramı, toplumsal cinsiyet odağında ele alındığında, insan haklarına ve kalkınmaya bağlılıkla birlikte insan onuruna saygı, eşitlik ve ayrımcılık karşıtlığı çerçevesinde ele alınmalıdır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde iklim değişikliğinden açıkça bahsedilmiyor. Buna karşın iklim değişikliğinin bireyler ve topluluklar üzerindeki etkileriyle ilgili, özellikle yaşam, sağlık ve yeterli yaşam standardı haklarıyla ilgili ilke ve haklar yer almaktadır. İHEB, insanların temel haklarına, kişinin onur ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan inancı ilan eder. Beyannamenin ilk maddesi, "Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar" ifadesiyle eşitliği vurgular. İkinci madde ise, "Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, ulusal veya toplumsal köken, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin" şeklinde ifade edilerek ayrımcılık karşıtlığını belirtir. Bu temel normlar, insan hakları belgeleri tarafından korunur ve geliştirilir. İklim adaleti çerçevesinde, bu normlar insanların iklim değişikliğinin etkilerine karşı eşit bir şekilde korunmasını ve fırsatlara erişimini sağlamayı amaçlar. İHEB’de toplumsal cinsiyete duyarlı bir açıklamaya yer verilmeden evrensel olarak cinsiyete bakılmaksızın tüm bireylere uygulanması belirtilmiştir. Ancak tarihsel olarak kadınlar ve marjinal gruplar, ayrımcılık, şiddet ve sistemik eşitsizlikler nedeniyle yaşam

haklarına, özgürlüklerine ve kişi güvenliklerine yönelik orantısız tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet odaklı bir yaklaşım, kadınlara, çocuklara ve diğer savunmasız gruplara, iklim değişikliğinin etkilerine karşı özel koruma ve destek sağlanmasını içerir. Bu, insan haklarının evrensel değerlerine ve eşitlik ilkesine dayanarak, iklim adaletinin sağlanmasına katkıda bulunur.

2. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme öncelikle ifade özgürlüğü, toplanma ve adil yargılanma hakları gibi medeni ve siyasi haklara odaklanmaktadır. Sözleşme iklim değişikliğini doğrudan ele almasa da iklim sorunlarıyla çeşitli şekillerde ve dolaylı olarak kesişen noktalara vurgu yapmaktadır.

3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS)

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, eşitlik, insan onuruna saygı ve ayrımcılık yapmama normlarına dayanan, istihdam, eğitim, bilgi edinme, aile yaşamı, kültürel gelişim, sağlık, barınma gibi hakları ele alan önemli bir uluslararası insan hakları sözleşmesidir. İklim değişikliğinden açıkça bahsedilmesine karşın iklim sorunlarıyla birçok noktada kesişen alana vurgu yapmaktadır.

4. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, 2007 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş önemli bir belgedir. Bu bildirme, yerli halkların haklarını korumayı ve desteklemeyi amaçlar ve yerli halkların kendi toprakları üzerindeki haklarını tanıır. İklim krizi, özellikle yerli halklar için ciddi sonuçlar doğurabilen bir küresel sorundur. Yerli halklar, genellikle doğal kaynaklara ve geleneksel yaşam tarzlarına bağımlıdır. İklim değişikliği bu kaynaklara ve yaşam tarzlarına zarar verebilmekte, ayrıca yerli halkların yaşadığı topraklarda doğal afetlerin sıklığını ve şiddetini artırabilmektedir. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, yerli halkların kendi toprakları üzerindeki haklarını korurken, iklim değişikliğiyle mücadelede de onları desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu bildirme, yerli halkların iklim değişikliğiyle mücadelede karar alma süreçlerine katılımını ve kendi geleneksel bilgi ve uygulamalarını kullanarak iklim değişikliği ile başa çıkma stratejilerini geliştirmesini teşvik etmektedir.

5. Köylüler ve Kırsal Alanda Çalışan Diğer Kişilerin Hakları Bildirgesi

Birleşmiş Milletler'in Köylülerin ve Kırsal Alanlarda Çalışan Diğer Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge’si, küçük çiftçiler, tarım işçileri, yerli halklar ve diğer kırsal çalışanlar da dahil olmak üzere kırsal nüfusların haklarını tanıyan ve koruyan önemli bir uluslararası belgedir. Beyanname, dünya çapındaki kırsal toplulukların karşılaştığı özel zorlukları ve kırılganlıkları ele almayı amaçlayarak Aralık 2018'de BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bildirge, kırsal nüfusun haklarını tanıyarak ve koruyarak ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik ederek, iklimle ilgili riskler ve belirsizlikler karşısında daha dirençli ve eşitlikçi kırsal toplulukların oluşturulmasına katkıda bulunuyor.

6. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) /CEDAW)

CEDAW, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yaşamın çeşitli alanlarında kadınlara yönelik ayrımcılığı ele alan uluslararası bir insan hakları sözleşmesidir. CEDAW iklim değişikliğinden açıkça bahsetmese de ilkeleri ve hükümleri, iklim değişikliğinin cinsiyete dayalı etkilerinin anlaşılması ve ele alınmasıyla ilgilidir. CEDAW'ın kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırma görevi, iklim krizi kaynaklı farklı etkilerin ele alınmasını ve kadınların iklim değişikliği karşısında uyum, dayanıklılık ve sürdürülebilir kalkınma konusunda eşit haklara sahip olmalarını sağlamayı içermektedir.

CEDAW, taraf devletlerin kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve politika değişikliği, kurumsal mekanizmalar ve hedeflenen programlar yoluyla cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için uygun önlemleri almasını öngörür. İklim değişikliği bağlamında bu değerlendirilecek olursa, CEDAW, iklim politikaları ve programlarının oluşturulmasında ve uygulanmasında, kadınların özel ihtiyaçlarının ve önceliklerinin gözetilmesini, güçlendirilmelerini ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını gerektirir. Cinsiyet, ırk, etnik köken, sınıf, engellilik ve diğer faktörlere dayalı ayrımcılık ve baskının kesişimselliği, CEDAW tarafından kabul edilmektedir. İklim değişikliği, marjinalleştirilmiş ve savunmasız kadın gruplarını orantısız bir şekilde etkileyerek mevcut eşitsizlikleri ve kesişen çoklu ayrımcılık biçimlerini daha da kötüleştiriyor. Bu kesişen eşitsizliklerin tanınması ve ele alınması, iklim adaletini teşvik etmek ve iklim değişikliği karşısında tüm kadınların haklarını ve onurunu güvence altına almak için hayati öneme sahiptir.

İklim değişikliğinin etkilerinin ve tepkilerinin kesişimsel boyutlarının ele alınması, iklimle ilgili karar alma ve politika geliştirme süreçlerinde farklı kadınların seslerinin anlamlı katılımını ve temsilini sağlamak açısından çok önemlidir.

CEDAW, kadınların toplumun her düzeyinde karar alma süreçlerine katılma ve katkıda bulunma hakkını vurgulamaktadır. İklim değişikliği bağlamında buna iklim politikası geliştirme, afet riskinin azaltılması ve uyum planlamasına katılım dahildir. Kadınların bu süreçlere anlamlı katılımının sağlanması, kadınların ve korunmasız grupların ihtiyaç ve önceliklerini ele alan, cinsiyete duyarlı iklim politikaları ve stratejilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşıyor.

Yine, CEDAW, kadınların kaynaklara, hizmetlere ve fırsatlara erkeklerle eşit şekilde erişme hakkını tanıır. İklim değişikliği bağlamında buna uyum ve azaltım çabaları için araziye, suya, enerjiye, finansa, teknolojiye ve eğitime erişim dahildir. Kadınların bu kaynaklara erişiminin önündeki engellerin ortadan kaldırılması, kadınların iklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklılıklarını geliştirmek ve iklim eylemlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek açısından hayati önem taşıyor.

Özetle, CEDAW iklim değişikliğini açıkça ele almasa da ilkeleri ve hükümleri, iklim değişikliğinin etkilerinin ve iklim değişikliğine verilen tepkilerin cinsiyete dayalı boyutlarını anlamak ve ele almak için bir çerçeve sunmaktadır. Taraf devletler, toplumsal cinsiyet hususlarını iklim politikalarına, programlarına ve karar alma süreçlerine entegre ederek toplumsal cinsiyet eşitliğini, kadın haklarını ve iklim adaletini bütünsel bir şekilde geliştirebilir.

CEDAW toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımın uluslararası hukuktaki önemli bir dayanağıdır. Bu sözleşme ile kadınların insan haklarına saygı gösterilmesi ve kadınlar ile erkekler arasında eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır. İklim kriziyle mücadele daha etkin ve kapsayıcı politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasına rehberlik etmesi açısından da önemlidir. CEDAW aynı zamanda Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi uluslararası platformlarda politika belirleme ve karar alma süreçlerinde toplumsal cinsiyet perspektifinin güçlendirilmesi adına dayanak oluşturmaktadır.

7. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi (BMİDÇS)

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi, 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Dünya Zirvesi’nde kabul edilen ve 1994 yılında yürürlüğe giren bir hükümetler arası anlaşmadır. BMİDÇS, 195 taraf devletle evrensel bir niteliğe sahip, iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir sözleşmedir. Bu sözleşme, iklim kriziyle mücadeleye yönelik küresel çabaların

temelini oluşturmaktadır. Atmosferdeki sera gazı yoğunluğunu iklim sistemine tehlikeli antropojenik müdahaleyi önleyecek düzeyde sabitlemeyi amaç edinmektedir. Ekosistemlerin iklim değişikliğine uyum sağlamasına, gıda üretiminin tehdit edilmemesine ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir şekilde ilerlemesine imkân tanıyacak bir zaman diliminde iklim sistemlerindeki istikrarın gerçekleştirilmesi de amaçlar arasında yer almaktadır (UNFCCC, 1992, Article 2). Buna karşın küresel bir iklim politikası yürütülmesi için cinsiyetler arası eşitliğin dikkate alınması konusunda yetersiz kalmıştır. Sözleşmede kadınlara yönelik özel bir vurgu veya cinsiyet eşitliğini teşvik eden hükümler bulunmamaktadır.

8. Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımının yanı sıra genetik kaynakların sağladığı faydaların adil ve eşitlikçi bir şekilde paylaşılmasını teşvik etmeyi amaçlayan uluslararası bir anlaşmadır. Sözleşme, cinsiyet eşitliğinin önemini ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımında kadınların rolünü kabul etmektedir. Bunu yaparken, kadınların genellikle etkili biyoçeşitlilik yönetimine katkıda bulunan benzersiz bilgi, beceri ve bakış açılarına sahip olduğu onaylanmaktadır. Sözleşme, kadınların biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına ilişkin karar alma süreçlerine kapsayıcı ve eşitlikçi katılımının önemini vurgulamaktadır.

9. Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi

1994'te kabul edilen ve arazi bozulmasıyla mücadele etmek için uluslararası olarak kabul edilmiş tek yasal bağlayıcı belge olan Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi, toplumsal cinsiyeti öne çıkaran ve kadınların kırsal bölgelerde oynadığı rolü tanıyan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu sözleşme, kadınların ve erkeklerin süreçlere eşit katılımını teşvik etmekte ve çölleşmeyle mücadele ve kuraklığın etkilerini hafifletme çabalarına tam katılımın önemini vurgulamaktadır (UNCCD, 1994).

10. Kyoto Protokolü

Küresel iklim değişikliğini hafifletmeyi amaçlayan bir diğer uluslararası anlaşma olan Kyoto Protokolü öncelikle sera gazı emisyonlarının azaltılmasına odaklanmıştır. Protokolün kendisi cinsiyetle ilgili konuları açıkça ele almamaktadır. İklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve bunları hafifletmeye yönelik çabalarda kadınların önemi cinsiyet göz ardı edilmiştir. Ancak, Kyoto Protokolü tarafından oluşturulan ve esneklik mekanizmalarından birisi olan Temiz Kalkınma Mekanizması'nda (Clean

Development Mechanism/CDM) kadınların rolünün etkili olacağı, ağaçlandırma, atık yönetimi ve karbon tutumu yöntemlerinin, kırsal kesimdeki kadınlar tarafından daha iyi şekilde yönetilebileceği belirtilmiştir.

11. Paris İklim Anlaşması

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 2015 tarihinde kabul edilen Paris Anlaşması, cinsiyet eşitliğinin ve iklim eylemlerinde kadınların güçlenmesinin önemini kabul eder. Anlaşma metninde cinsiyet eşitliğinden açıkça bahsedilmese de iklim değişikliğine uyum ve azaltım çabalarında cinsiyete duyarlı yaklaşımların gerekliliği kabul edilmektedir. Paris Anlaşması ile tarafların iklim krizine karşı önlem alırken toplumsal cinsiyet eşitliği unsurunu dikkate almaları gerektiğine vurgu yapılmıştır. Paris Anlaşması’nın önemli olmasının diğer nedeni iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantının uluslararası bir anlaşma düzeyinde ilk kez kabul edilmesi olmuştur. 2015’te yaşanan bu gelişme sayesinde, toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim politikaları ve sürdürülebilir kalkınmaya alanında dönüm noktası olacak şekilde gündeme gelmiştir.

B. Tematik Alanla İlgili Bölgesel Sözleşmeler

İklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlamında küresel sözleşmeler kadar bölgesel sözleşmeler de önemli bir rol oynamaktadır. Bölgesel sözleşmeler, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ya da Paris Anlaşması gibi küresel sözleşmeleri tamamlayan, hedeflerini destekleyen ve güçlendiren bölgesel düzeyde önlemler uygulanmasını sağlamaktadır. Bu bölümde bölgesel anlaşmaların iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl ele alındığına yer verilecektir.

1. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, 1961’de Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir ve ekonomik ve sosyal hakları ele alan bağlayıcı sözleşmedir. 1996 yılında yeniden düzenlenmiştir. Şart, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne sivil ve siyasi haklarla ilgili bir karşılık olarak temel sosyal ve ekonomik hakları garanti etmekte; istihdam, konut, sağlık, eğitim, sosyal koruma ve refah gibi günlük yaşamla ilgili birçok insan hakkını güvence altına almaktadır. Ayrıca yaşlılar, çocuklar, engelliler ve göçmenler gibi savunmasız toplumsal kesimlerin korunmasına özel önem vermekte; yukarıda bahsedilen hakların ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Council of Europe, 2024).

2. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ)

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa Konseyi tarafından 1985 yılında kabul edilen, yerel yönetimlerin öz yönetim hakkını tanıyan ve yerel yönetimlerin işleyişi için prensipleri belirleyen bir antlaşmadır. Bu Şart, doğrudan iklim değişikliğiyle ilgilenmemekle birlikte, prensip ve hükümleri yerel yönetimlerin iklim değişikliğine yanıt vermesinde önemli rol oynayabilecek niteliktedir. Yerel yönetimlerin güçlenmesiyle, temel seviyede daha etkili ve duyarlı iklim eylemi² sağlanabilir. Şart, vatandaş katılımının ve toplumun yerel karar alma süreçlerindeki önemini vurgular. Bu, iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya yönelik girişimlerde halkın farkındalığını ve desteğini artırmakta etkili olabilir.

Postdam Deklarasyonu

Potsdam'da gerçekleştirilen "Bölgesel ve Yerel Düzeyde İklim Eylemi: İnsan Haklarını Korumaya Katkı" konferansının ardından Avrupa Yerel Yönetim Şartı Üye Devletlerin Yükümlülüklerinin ve Taahhütlerinin Yerine Getirilmesi Komitesi (İzleme Komitesi) tarafından "Potsdam Deklarasyonu: Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye ortak taahhüt" imzalanmıştır.

3. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (Banjul Şartı), daha sonra Afrika Birliği (African Union) adını alacak olan Afrika Birliği Örgütü'ne (Organisation of African Unity /OAU) üye ülkeler tarafından 1981 yılında kabul edilen bölgesel bir insan hakları anlaşmasıdır. Şart, çeşitli medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yanı sıra kolektif hakların ana hatlarını çizer. Bunun yanı sıra söz konusu hakların taraf devletlerce tanınmasının teşviki ve korunmasına yönelik mekanizmalar oluşturmaktadır.

Afrika Şartı'nın temel hükümleri, eşitlik, ayrımcılık yapmama, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile yönetime katılma ve adil yargılanma hakkını da içermektedir. Aynı zamanda çalışma, eğitim, sağlık ve kapsayıcı bir çevre hakkını da tanımaktadır. Bunlara ek olarak, kendi kaderini tayin hakkı ve kalkınma hakkı çerçevesinde halkların kolektif haklarını vurgulamaktadır. Genel olarak, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Afrika kıtasında insan haklarının geliştirilmesinde önemli

---

² İklim eylemi, iklim değişikliği ile mücadele etmek ve küresel ısınmanın olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla yapılan her türlü çaba ve faaliyeti ifade eder. Genellikle iklim eylemi, bireylerin, toplumların, şirketlerin, devletlerin ve uluslararası topluluğun çeşitli düzeylerdeki çabalarını kapsar (Bkz: <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/iklim-eylemi/>).

bir rol oynamakta ve tüm birey ve topluluklar için adaleti, onuru ve eşitliği teşvik eden bir çerçeve görevi görmektedir (OAU, 1981).

4. Afrika İnsan ve Halklarına Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü (Maputo Protokolü)

Aşırı iklim olaylarına eşit şekilde maruz kalmalarına karşın kadınlar, kaynaklara ve karar alma süreçlerine erişimde yaşadıkları eşitsizlikler ve özellikle kırsal alanda erkeklere oranla yoksulluğa daha yatkın olmalarından dolayı iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı daha kırılabilir hale gelmektedirler. Bu noktada Afrika gibi aşırı iklim olaylarına karşı savunmasız olan ülkelerde yaşayan kadınların da insan haklarını yasal düzlemde korumanın zorlukları aynı oranda artmaktadır. Maputo Protokolü, Afrika’da kadın haklarını teşvik etme ve koruma konusunda özel bir düzenlemedir. Maputo Protokolü, 2(1) numaralı maddesinde, tüm devlet taraflarının uygun yasal, kurumsal ve diğer önlemleri alarak kadınlara yönelik tüm ayrımcılık biçimleriyle mücadele etmelerini zorunlu kılar. Protokol, taraf devletleri "politika kararlarında, yasal düzenlemelerde, kalkınma planlarında, programlarda ve faaliyetlerde ve yaşamın diğer alanlarında toplumsal cinsiyet perspektifini entegre etmeye" yükümlü kılar. Ayrıca, taraf devlet kendi yargı alanlarında kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmaya zorunlu kılar.

C. Normların Belirlenmesi

a. Katılım Hakkı:

Birleşmiş Milletler, Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları Özel Raporu’nda belirtildiği gibi, katılım başlı başına temel bir insan hakkıdır ve diğer insan haklarının gerçekleşmesi ve bunlardan yararlanılması için bir önkoşul veya katalizör görevi görmektedir (A/HRC/23/36, s. 1). Etkin hak temelli iklim eylemi katılımcı ve şeffaf süreçler gerektirir.

Katılım temel insan hakları belgeleri tarafından güvence altına alınan bir hak alanı olması nedeniyle iklim değişikliği ile ilişkili tüm süreçlerde gözetilmesi gereken temeldir. Çünkü katılım, farklı grupların ilgi ihtiyaç ve deneyimleri ile iklim değişikliğini etkileme ve ondan etkilenme konusundaki farklılaşan konumları ile sürece dahil olmalarını sağlayan temel bir araçtır. Dolayısıyla eşitliğin, güçlü ve etkin politikalar üretmenin ve uygulamalar ortaya koymanın, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini gözetmenin de aracıdır.

b. Kalkınma Hakkı:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1986'da kabul edilen Kalkınma Hakkı Beyannamesi, insanların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi kalkınmada etkin katılımını ve bu süreçten yararlanma hakkını tanıyan önemli bir uluslararası belgedir. Bu beyanname, toplumsal refah, sosyal adalet ve eşitlik gibi kavramları vurgulayarak, bütüncül bir kalkınma yaklaşımını teşvik etmeyi amaçlar.

Temel prensiplerinden biri, bireylerin ve toplulukların gelişim sürecine aktif katılımını vurgulamaktır. Bu prensip, karar alma süreçlerinde adil ve anlamlı bir katılım hakkının önemini belirtir. Aynı zamanda, ırk, etnik köken, cinsiyet veya sosyo-ekonomik durum gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin eşit fırsatlara sahip olmanın gerekliliğini ifade eder. Beyanname, gelir, servet, kaynaklara erişim ve fırsatlar gibi eşitsizliklerin azaltılmasını ve sosyal adaletin sağlanmasını teşvik eder. Ayrıca, dayanışma ve uluslararası iş birliği yoluyla adil bir küresel ekonomik sistem oluşturmayı amaçlar.

c. İnsan Onuruna Saygı:

İnsan onuruna saygı, her bireye adil, eşit ve saygılı davranılmasını ve onurlu bir hayat yaşama fırsatı tanınmasını gerektirir. Sağlıklı bir çevre, insanların fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak gelişmesi için gerekli koşulları sağlar. Bu nedenle insan onurunu korumanın temel unsurlarındandır. Ancak iklim değişikliği hem insan onuru hem de çevre sağlığı açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. İklim değişikliği karşısında insan onuruna saygı göstermek, bunun etkilerini azaltmak, değişikliklere uyum sağlamak ve başta en savunmasız olanlar olmak üzere tüm bireylerin başa çıkmak için ihtiyaç duydukları kaynaklara ve desteğe sahip olmalarını sağlamak için acil eyleme geçmeyi gerektirir. Bu, sürdürülebilir kalkınma uygulamalarını teşvik etmeyi, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişi, iklimle ilgili tehlikelere karşı dayanıklılığı artırmayı ve iklim değişikliğinin temel nedenlerini ele almak için uluslararası iş birliğini teşvik etmeyi içerir. Dahası, iklim değişikliğiyle mücadele sadece bir çevre yönetimi meselesi değil, aynı zamanda her bireyin doğuştan gelen değerinin ve onurlu bir yaşam hakkının tanınmasından kaynaklanan ahlaki bir zorunluluktur.

İnsan onuruna saygı, çeşitli uluslararası belge ve anlaşmalarda yer alan temel bir ilkedir. Bu belgeler, tüm bireylerin doğuştan gelen değerini ve eşitliğini kabul etmekte ve yaşamın her alanında insan onurunun desteklenmesinin önemini vurgulamaktadır.

ç. Eşitlik / Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:

Eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere, insan haklarının en temel unsurudur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de dahil olmak üzere hem temel

insan hakları belgelerinden hem de tematik alana ilişkin belgelerde yer bulur. Bu çerçevede içinde tüm insanların, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği fark etmeksizin iklim değişikliği ile ilgili politika ve uygulamalardaki tüm süreçlerde eşit şekilde gözetilmesi gerekir. Bu da toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi perspektifinin bir ana norm olarak korunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi ve kadın haklarına yönelik çalışmalar, özellikle afetlerle ilgili çabalarda kadınların etkin bir şekilde yetkilendirilmesini, toplumsal cinsiyet perspektifinin ilgili politikaların oluşturulmasında, değerlendirilmesinde ve izlenmesinde dikkate alınmasını talep etmektedir. Kadınların iklim değişikliği kaynaklı afetlerden daha yoğun şekilde etkilenmeleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yol açtığı dezavantajlardan kaynaklanmaktadır. Bu eşitsizlik kadınların afet yönetimine katılımı ve karar alma süreçlerinde geri planda kalmalarına da sebep olmaktadır.

d. Ayrımcılık Yasağı:

CEDAW Kadınlara Karşı Hertürlü Ayrımcılığı Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi temel insan hakları sözleşmelerinden birisidir. Sözleşmenin 1’inci maddesi cinsiyete dayalı ayrımcılığı şu şekilde tanımlamaktadır:

"Kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama"

Ayrımcılık yasağı, iklim değişikliği ile ilişkili tüm adımlarda da gözetilmesi gereken temel bir norm olarak kabul edilmelidir. Buna iklim politikalarının hazırlanması, iklim değişikliğine ilişkin haklardan eşit yararlanma, iklim değişikliğinin yarattığı sorunlarla mücadele, cinsiyete dayalı ayırım gözetmeksizin hareket etme, örneğin su ve sanitasyon hizmetlerine erişimde cinsiyete dayalı farklılaşan ihtiyaçları göz önünde bulundurarak ayrımcılığa neden olan sonuçları ile mücadele etme konularının tümü dahil edilmelidir.

e. Sürdürülebilir, insan haklarına dayalı kalkınma:

CEDAW’ın ilk maddesinde "siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması" ifadesine yer verilerek cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmıştır. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği Birleşmiş Milletler

tarafından bir insan hakları konusu olarak değerlendirilmekte ve cinsiyet temelli ayrımcılığa son verilmesi, insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın ön koşulu ve göstergesi olarak görülmektedir (UNEP, 2016, s. 4).

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden, günümüzün ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Herkes için eşitliği, sosyal adaleti ve insan haklarını teşvik ederek ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları vurgular. İklim değişikliği, yoksulluğu, eşitsizliği ve çevresel bozulmayı artırarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine önemli bir tehdit oluşturuyor. Bu nedenle iklim değişikliğinin ele alınması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için hayati öneme sahiptir.

f. Çevresel Adalet:

2012 Rio Deklarasyonu'nda ortaya konduğu gibi, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve çevresel unsurların birleşimi olan yeşil büyümenin, insan haklarına dayalı bir yaklaşımla desteklenen, ekonomik ve sosyal unsurların bağlantı noktası olan 'kapsayıcı büyümeyi' tamamlaması durumunda başarılabilir. Yerel düzeyde çevresel adalete ilişkin ilerlemenin ölçülmesinde temel eğilim, insanların çevre haklarını ifade eden ulusal çerçevelerin gelişmesi olmuştur. Örneğin, 1992'deki ilk Rio Zirvesi sırasında, yaklaşık 60 ülkenin çevreyle ilgili konularda anayasal hükümleri varken, 2012'deki Rio+20 Zirvesi'ne gelindiğinde bu sayı iki katından fazla artmıştır. Çevresel adaletsizlikten iklim adaletsizliğine giden süreçte ise Paris İklim Anlaşması kayıp/zarar mekanizmaları üzerinden iklim adaletini sağlama girişimlerinde bulunmaktadır.

D. Standartların, Ölçütlerin ve İyi Örneklerin Belirlenmesi

1. Standartlar

Bu bölümde uluslararası sözleşme ve belgelerin değerlendirmesi yapılarak iklim değişikliği, kırsal alanlar ve toplumsal cinsiyet bağlamında standartların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bir önceki bölümde temel uluslararası belgelerden yola çıkarak iklim değişikliğine ilişkin politika ve uygulamalarda toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi perspektifinin neden ve ne şekilde yer alması gerektiğini gösteren normatif çerçeve ele alındı. Bu bölümde ise söz konusu çerçeve içinde hareket eden bir iklim eyleminin nasıl mümkün olacağına dair yol gösterici bazı belgeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu belgelerin, küresel ve bölgesel nitelikte üzerinde uzlaşmış ve ortak bir yaklaşım olarak belirlenmiş eylem alanlarını anlamaya yardımcı olması beklenmektedir. Böylelikle iklim değişikliğine dair politikaların oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde, proje ve eylemlerde özen gösterilmesi gereken

adımlar konusundaki ortak anlayışın korunup korunmadığına dair izleme çalışmaları yapmak ve sorumluluk sahiplerine bu yöndeki görevlerini hatırlatabilmek için gereken bilgi dayanağına ulaşmak mümkün hale gelmektedir. Standartların belirlenmesinde yol gösterici olan her bir belgenin sonunda yer alan kutularda söz konusu belgede uygulamanın hangi niteliği ile ilişkili bir hedef ortaya konulduğu belirtilmektedir.

a. Pekin Eylem Platformu:

Pekin Eylem Platformu, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişmesi ve kadınların güçlenmesine öncelikle eğitim, sağlık, ekonomi, siyaset, karar alma mekanizmalarına katılım, silahlı çatışmalar, insan hakları, medya gibi çeşitli alanlarda odaklanır. Pekin’de kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin insan hakları meselesi ve sosyal adalet şartı olduğunun altı çizilirken, küresel çapta kadınlar için on iki kritik alan belirlenmiştir. İklim değişikliği bağlamı 12 kritik alandan biri olan çevre konusundaki eylem önerileri ile ele alınabilir.

b. Milenyum Zirvesi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri:

6-8 Eylül 2000 tarihlerinde, New York’ta gerçekleşen ve Birleşmiş Milletler üye devletlerinin liderlerinin katıldığı zirvenin ana amacı, küresel kalkınma hedefleri belirlemek ve yoksulluk, sağlık, eğitim ve çevre gibi konularda uluslararası iş birliğini güçlendirmektir. Milenyum Zirvesi’nin en önemli çıktılarından biri, Binyıl Kalkınma Hedefleri sekiz ana hedefin kabul edilmesiydi. Zirve, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların yoksulluk, açlık ve hastalıklarla mücadelede etkin bir rol almasını vurgulayarak sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesini amaçlamıştır.

c. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı Kararlarında Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği:

1995’te Berlin’de gerçekleştirilen ilk taraflar konferansında iklim değişikliği tartışmaları genellikle bilimsel, politik ve ekonomik boyutlarıyla ele alınmış; kadınlar ve iklim değişikliği arasındaki ilişki konusunda spesifik bir oturum veya gündem maddesine yer verilmemiştir. Ancak taraflar konferansına paralel gerçekleştirilen “Uluslararası Kadın Forumu” kadınlara kendi seslerini duyurabilecekleri bir platform sağlamış; deneyimlerini ve endişelerini paylaşmak, ortak eylem için bir araya gelmek ve feminist bir vizyon oluşturmak için fırsat sunmuştur. Bu Forum, kadınların güçlenmesini ve kendi haklarına sahip çıkmalarını teşvik etmek amacıyla düzenlenmiştir.

ç. Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Kararlarında Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği:

Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Taraflar Konferansı’nın 9’uncu oturumunda toplumsal cinsiyet sorunlarının ele alınmasının Sözleşme’nin uzun vadeli stratejik hedeflerinin önemli bir bileşeni olduğunu vurgulayan Karar 8 kabul

edilmiştir. Bu karar, Sözleşmenin faaliyetleri çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeyi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırmayı desteklemeyi amaçlıyor. Benzer şekilde, COP'un 10'uncu oturumunda kabul edilen Karar 9, Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi uygulamaları kapsamındaki "Toplumsal Cinsiyete İlişkin Savunuculuk Politikası Çerçevesini" onaylamıştır. Bu karar, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını desteklemeyi ve toplumsal cinsiyet konularını sözleşmenin faaliyetlerine entegre etmeyi amaçlıyor. Bu kararlar, özellikle kuraklık ve su kıtlığı gibi alanlarda toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların geliştirilmesi ve uygulanması çağrısında bulunuyor.

d. Hyogo Çerçeve Eylem Planı (2005-2015):

Hyogo Çerçeve Eylem Planı (Hyogo Framework for Action/HFA), 2005-2015 yıllarını kapsayan bir süre için afet risklerini azaltmayı amaçlayan uluslararası bir belgedir. HFA, Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi (United Nations International Strategy for Disaster Reduction/UNISDR) sekreteryası tarafından geliştirilmiş ve 2005 yılında düzenlenen "2. Afetlerin Azaltılması Dünya Konferansı'nda"nda kabul edilmiştir. Bu çerçeve, afet risklerini azaltmak için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde alınması gereken önlemleri belirlemektedir. HFA'nın odak noktalarından biri, afet risklerinin azaltılması için politika ve stratejilerin geliştirilmesi, uygulanması ve güçlendirilmesidir.

e. Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030):

Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi, Hyogo Çerçeve Eylem Planı 2005-2015'in yerine geçen bir belge olarak kabul edilir. HFA, daha önceki uluslararası çabalara dayanmaktadır. Bunlar arasında 1989'da imzalanan Uluslararası Afet Zararlarının Azaltılması On Yılı Uluslararası Eylem Çerçevesi, 1994'te kabul edilen Daha Güvenli bir Dünya için Yokohama Stratejisi: Doğal Afetler Önleme, Hazırlık ve Azaltma İlkeleri ve bu belgenin Eylem Planı ve 1999'da kabul edilen Uluslararası Afet Azaltım Stratejisi gibi küresel çabalardır. 2015 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Afet Risklerinin Azaltılması III. Dünya Konferansı'nda kabul edilen Sendai Çerçevesi, bu önceki çabalara hız kazandırmak ve afetlere karşı direnci artırmak amacıyla tasarlanmıştır. 2015-2030 yıllarını kapsayan Afet Risklerinin Azaltılması için Sendai Çerçevesi, afetleri yönetmek yerine riskleri yönetmek ve azaltmak konusunda kritik bir değişimi işaret eder ve dayanıklılık inşasını 2030 Gündemi'nin ortak bir bileşeni olarak belirler. Bu bağlamda, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği standart olarak yol gösterici pek çok önermeye yer verilmektedir.

f. Rio Konferansı ve Gündem 21:

"Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı" veya diğer adıyla "Dünya Zirvesi"nde 179 ülkeden 117 devlet başkanının katılım sağladığı Konferans

sonucunda, çevre ile kalkınma arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik adımlar içeren Rio Bildirisi³ kabul edilmiş ve 27 temel ilke ortaya konulmuştur.

g. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals):

2015 yılı toplumsal cinsiyet ve sürdürülebilir kalkınma açısından çok sayıda önemli başarıya imza atılan bir yıl olmuştur. Hyogo Eylem Çerçevesi 2005-2015'in devamı niteliğinde olan afet risklerinin toplumsal cinsiyete duyarlı eylemlerle azaltılmasını içeren Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi 2015-2030, iklim değişikliğine uyum ve kapasite geliştirme çabalarında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi çağrısında bulunan Paris Anlaşması dönüm noktası niteliğinde girişimler olmuştur. Bir diğer önemli girişim ise gelecek 15 yıl için kalkınma eylemine rehberlik edecek iddialı bir gündem olan 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı aracılığıyla başlatılmıştır. İçerisinde bulunduğumuz yüzyılın temel sorunları olarak belirlenen yoksulluk, eşitsizlik ve kadına yönelik şiddet, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının temel çerçevesini oluşturmaktadır. Çerçeve, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı niteliğindedir. Ancak 2030 gündemi Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden farklı olarak ekonomik, toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliğin yanı sıra barışçıl, adil ve kapsayıcı bir gündem sunmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada, kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi konusunda bağımsız bir hedefi vardır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma için 2030 gündemi, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, iklim değişikliğiyle sistematik mücadeleyi ve barışçıl, dayanıklı, eşitlikçi toplumların inşasını öngören iddialı bir çerçeve niteliğindedir.

2. Ölçütler ve İyi Örnekler

İklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet keşişiminde hak temelli izleme yapılırken belirlenen normların ve standartların ne ölçüde somutlaştırıldığı, ölçütler sayesinde gözlenmektedir. Somutlaştırma, ilerlemenin belirli hedeflere ilişkin değerlerdeki değişimin izlenmesini sağlar. Bu, belirlenen hedeflere ulaşma yönündeki ilerlemeyi ölçmek için uygun göstergelerin belirlenmesini içerir. Söz konusu göstergeler, iklim politikalarında eşitlik/toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların katılımı ve kaynaklara erişimi gibi belirli alanlarda ilerlemeyi değerlendirmeye yardımcı olur. Bu sayede politika yapıcılar ve karar alıcılar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve hak temelli yaklaşımların etkisini değerlendirebilir ve stratejik yönlendirmeler yapabilirler. Bu bölümde ülkeler ve kentler bazında iyi örnekler ele alınacak ve iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyetin nasıl ele alındığı detaylandırılacaktır.

³ 179 ülkeden siyasi liderlerin, diplomatların, bilim insanlarının, medya ve STK temsilcilerinin bir araya geldiği Dünya Zirvesi olarak bilinen Konferansın sonuç belgesi niteliğindeki Rio Deklarasyonu, 175 ülke tarafından imzalanmıştır (bkz: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>).

Avrupa Birliği’nde toplumsal cinsiyet perspektifini iklim değişikliği politikalarına dâhil etmeyi başaran ülkelerin politikalarına bakıldığında, en üst sırada İsveç’in yer aldığını söylemek mümkündür. İsveç, 2014’ten itibaren feminist bir dış politika izleyen ilk ülke olma özelliğini taşımaktadır. Hükümetlerin aldığı kararların ve kaynakların dağıtımının merkezinde toplumsal cinsiyet eşitliği yer almaktadır ve öncelikleri bu doğrultuda planlanmaktadır. İsveç’in feminist yönetimi, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini ulusal ve uluslararası ölçekteki politikalarına dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Kadınların uluslararası iklim değişikliği müzakerelerine ve ulusal karar alma süreçlerine dâhil olmalarının yanı sıra enerji ve ulaştırma şirketlerinin karar alma süreçlerine ne denli dâhil olduklarını da incelemek gereklidir. İklim krizi üzerinde büyük etkiye sahip olan bu kuruluşlarda kadınların yönetim pozisyonlarında temsil sayısı bir hayli azdır. 2010’da Almanya, İsveç ve İspanya’da yapılan bir araştırmada, Almanya’da %2, İspanya’da %8, İsveç’te ise enerji sektöründe kurul ve yönetim pozisyonlarında %18 oranında kadın olduğu tespit edilmiştir (Bonewit, 2015, s. 11). İsveç’in bu politikası, Küresel Çevre Fonu, Dünya Bankası İklim Yatırım Fonu ve Yeşil İklim Fonu gibi önemli kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilen projelerde toplumsal cinsiyet perspektifine dikkat edilmesini ve toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmaya yönelik projelere öncelik verilmesini sağlamaktadır.

Norveç’te meclisteki kadın oranının yüksekliğine paralel olarak kadınların karar alma süreçlerine ve politik süreçlere katılımında aktif rol oynadıkları görülmektedir. Kadınların parlamontoda temsili %40 civarında seyretmekte olup, Norveç, küresel düzeyde en yüksek orana sahip ülke konumundadır. Bu ülke iklim değişikliği ile ilgili alınan kararlarda ve uygulanan politikalarda da başarı grafiğinde üste sıralarda yer almaktadır. Norveç’te iklim değişikliğiyle mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çabaları, yasama eylemlerinde sosyal ve kültürel normların arkasındaki eşitlik talepleri ile çevre konusundaki endişelerin hükümet politikalarının öncelikleri arasında yer aldığını göstermektedir.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development’s /EBRD), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda toplumsal cinsiyeti anaanaakımlaştırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. 13 numaralı SKA’ya toplumsal cinsiyet açısından kapsayıcı iklim eylemleriyle katkı sağlamıştır. Tacikistan İklim Dayanıklılığı Finansman Programı (ClimADAPT) kapsamında, EBRD ile ortaklaşa çalışan bankalar, kadınların üretken varlıklara erişmelerini sağlamış bir yandan da iklim değişikliği karşısındaki dayanıklılıklarını artırmışlardır. İklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklı teknolojilere yatırım yapma konusunda desteklenen 3.548 işletme ve ev sahibinden %28’i, zamandan tasarruf ettiklerini ve hanehalkı iş yüklerinin azaldığını belirten kadınların yönettiği işletmeler ve kadın hanehalkı üyeleridir.

Dünya kentleri açısından bakıldığında, iklim eylem planlarını katılımcı bir şekilde uygulamaya koyan kentler arasında ilk sırada Barselona'nın geldiği görülmektedir. 2015'te belediye başkanı olarak seçilen Ada Colau tarafından "İklim Eylem Planı" yürürlüğe konmuştur. 2018-2030 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan planda kentin %10'luk kesiminin enerji yoksunluğu çekmekte oluşu, yoksul ve dezavantajlı kesimin yaşadığı bölgelerde iklim değişikliğinin etkilerinin daha çok hissedildiği dikkate alınmıştır. İklim adalaletini merkeze alan ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının benimsendiği bir sistem tasarlanmıştır. Barselona kenti cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanmasında, kurumsal cinsiyet uzmanlığı geliştirmede ve cinsiyete dayalı iklim eylemlerini yönlendirmede öncü bir kent durumundadır. İklim adaleti bağlantıları dikkate alınarak "Cinsiyet Adalet Planı" hazırlanmış, kentte istihdam girişimcilik ve destek programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için politikalar uygulamaya konmuştur.

İyi örnekler kamu politikalarının eylem planları ile sınırlı tutulmuştur. Ancak STK'lar ve belediyeler düzeyinde de yürütülen çok sayıda proje bulunmaktadır. Örneğin "Su İçin Kadın, Kadın İçin Su Ortaklığı" (WfWP) sürdürülebilir kalkınma, su ve sanitasyon, yoksulluk ve cinsiyet alanlarında faaliyet gösteren yerel, ulusal ve uluslararası kadın örgütleri ve ağlarından oluşan dünya çapındaki stratejik bir ittifaktır. WfWP, suyu kadınların güçlendirilmesi için bir giriş noktası olarak kullanıyor ve herkesin, her kullanım için suya eşit erişimini geliştiriyor. Yerel kadın gruplarına, kendi projelerini yönetmek ve denetlemek için fırsat sağlamakta, yerel gündemi etkilemek ve kendi seçim bölgelerinde değişimin liderleri veya temsilcileri olmak için lobi yapmak ve savunuculuk yapmak üzere koçluk hizmeti sunmakta ve desteklemektedir⁴

⁴ Bkz: 2018-2028 kadın ve su 10 yılı: <https://wateractiondecade.org/tag/women-for-water-partnership/>

III. TÜRKİYE'DE MEVCUT DURUM ANALİZİ: NORMATİF-POLİTİK YAPI

İklim değişikliğine yönelik politika ve uygulamalarda toplumsal cinsiyete ilişkin farkındalık gelişiminin yaklaşık on beş yıllık bir tarihinin bulunduğu belirtilebilir. Paris Anlaşması, toplumsal cinsiyetin, iklim politikalarının her aşamasında dikkate alınması ve kadınların katılımının artırılmasına ilişkin duyarlılığı artırmıştır. Bu gelişme henüz ülkemize tam olarak yansımış değildir. Türkiye'de iklim değişikliği politikaları genellikle cinsiyet perspektifinden yoksun bir şekilde belirlenmektedir; iklim ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki göz ardı edilmektedir. Bu boşluğu dolduran ve Türkiye'deki iklim değişikliği politikalarının daha kapsayıcı hale gelmesini sağlama amacı güden ilk çalışma, Küresel Denge Derneği tarafından Kasım 2016'da "Türkiye'de İklim Değişikliği Mücadelesinde Kayıp Bileşen: Kadın" başlıklı bir proje ile başlamıştır. Proje iklim değişikliği ile kadın arasındaki ilişkiyi anlamak, kadınların iklim değişikliği ile mücadeledeki rolünü vurgulamak ve politika yapıcılarına bu konuda bilgi sağlamak amacını taşımaktadır.

Türkiye'de iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan çalışmaların ve toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış verilerin yok denecek kadar az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bölümde, ilk önce Türkiye'nin iklim değişikliği politikalarının değerlendirmesi yapılmaktadır. Ardından toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağlamında mevcut durumunun kanun, yönetmelik ve politika analiz edilecektir.

Türkiye'nin iklim değişikliği bağlamında uluslararası yer alması, 1972 İnsan Çevresi Konferansı (Conference on the Human Environment), 1992 Dünya Zirvesi ve 2002 Johannesburg Zirveleri gibi önemli etkinliklere dayandırılabilir. Daha yakın tarihlerde, AB ile katılım müzakereleri süreci de Türkiye'nin geleneksel çevre politika yöntemlerini, AB standartlarıyla uyumlu hale getirmesinde rol oynamıştır. BMİDÇS'nin hazırlık aşamasında sera gazları açısından tarihsel sorumluluğu taşıyan gelişmiş ülkeler, Sözleşme'nin Ek I'inde listelenmiştir. Bu ülkelerin emisyon azaltma çabaları beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelere finansman ve teknoloji desteği sağlamakla yükümlü olan ülkeler ise Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development/OECD) üyesi ülkeleri içeren Ek II'ye dahil edilmiştir. Türkiye, OECD'nin kurucu üyelerinden biri olması nedeniyle hem Ek I hem de Ek II'de yer almıştır. Ancak, 2001'de BMİDÇS'nin COP 7'sinde Türkiye'nin Ek II'de yer alan listeden çıkarılmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla Türkiye şu anda sadece Ek I'deki listede yer almaktadır. 1992'de Ek I'e dahil edilmesine rağmen, Türkiye sera gazı emisyonları açısından tarihsel bir sorumluluk taşımamaktadır.

Türkiye, BMİDÇS'yi 2004 yılında onaylamış olmasına rağmen, Sözleşme'nin tarafı olmamıştır. Gelişmekte olan bir ülke olduğu için, başlangıç dönemlerinde bağlayıcı emisyon azaltma hedeflerine sahip gelişmiş ülkeler listesine, yani EK I'e dahil edilmemiştir. Türkiye, 26 Ağustos 2009'da Kyoto Protokolü'nü onaylamış olup, küresel iklim değişikliğiyle ilgili küresel çabalarına katılıma iradesini beyan etmiştir (MFA, 2022). Ancak, Kyoto Protokolü'nün ilk ve ikinci taahhüt dönemlerinde bağlayıcı emisyon azaltma yükümlülükleri bulunmamaktadır.

2010 yılında Cancun'da düzenlenen COP 16'da 1/CP.6 Kararı kabul edildi ve buna göre Türkiye'nin diğer Ek I ülkelerinden farklı koşullara sahip olduğu olgusunun tüm taraflarca kabul edildiği belirtildi. Türkiye'nin finansman ve teknoloji sağlama gibi hiçbir yükümlülüğü olmadığı teyit edildi. 2011 yılında Güney Afrika'nın Durban kentinde düzenlenen 17'nci Taraflar Konferansı'nın 2/CP.17 Kararı gereği, Türkiye'nin özel koşullarına ilişkin destek sağlama prosedürlerini belirlemek üzere görüşmeler yapıldı. Söz konusu görüşmeler, Kararın 170'inci maddesi uyarınca, sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı hazırlıklı ve dayanıklı hale gelmesi, teknoloji geliştirme ve transferi, kapasite geliştirme ve finansman gibi konularda Sözleşme'nin uygulanmasının sağlanmasını amaçlıyordu.

18'inci COP'ta, Türkiye'nin Ek I üyeleri arasındaki istisnai konumu tekrar vurgulandı. 19'uncu COP'ta Türkiye'ye 2020'ye kadar devam edecek finansal destek, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme gibi konular üzerinde müzakereler yapıldı. Son paragrafta, gelişmiş ülkelerin özel koşullarla tanınan taraflara finansal, teknolojik, teknik ve kapasite geliştirme desteği sağlamalarının teşvik edildiği vurgulanmaktadır. Bu destek, tarafların ulusal stratejilerini uygulamalarını, sera gazı emisyonlarını azaltma, iklim değişikliğine uyum sağlama ve düşük karbonlu kalkınmayı teşvik etme stratejileri geliştirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu teşvik, Küresel Çevre Fonu gibi mekanizmaların yanı sıra diğer çok taraflı kuruluşlar, uluslararası organizasyonlar ve ikili fonlar aracılığıyla finans, teknoloji ve kapasite geliştirme gibi alanlarda destek sağlamak için kullanılmasını da kapsamaktadır (CSB, 2022).

Türkiye, Paris Anlaşması'nı 22 Nisan 2016'da New York'taki imza töreninde imzaladı. Anlaşmanın imzalandığı tarihte Türkiye'nin önemseydiği iki husus bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Paris Anlaşması kapsamında finansal ve teknolojik destek sağlanmasını garanti altına almak. İkincisi ise Anlaşmanın. Gelişmiş ülkeler için genel ekonomide mutlak emisyon azaltımlarını zorunlu kılan hükmünden muaf tutulması. Türkiye'nin Paris Anlaşması'na taraf olmasının ardından, Anlaşmanın, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile onaylanmasının ardından iç hukuktaki onay

süreci tamamlanmış oldu. Onay belgesi, ulusal açıklama ile birlikte 11 Ekim 2021'de BM Sekreteryası'na sunuldu⁵

Türkiye Cumhuriyeti 2015 yılının Eylül ayında, 1/CP.19 ve 1/CP.20 Kararları uyarınca, Sözleşme'nin 2'nci maddesinde belirtilen iklim değişikliğiyle mücadelede ne yapmayı planladığını ve bu planların uluslararası topluma nasıl sunulduğunu açıklamakta olan amacına yönelik niyet edilmiş ulusal katkı beyanını Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne sunmuştur. Paris Anlaşması'nı imzalamadan önce sunulan ilk Ulusal Katkı Beyanı (NDC)⁶ belgesinde, Türkiye'nin sera gazı (Greenhouse Gas/GHG) emisyonlarında 2030 yılına kadar yaklaşık olarak %18 ile %21 oranında bir azalma hedeflediği belirtilmiştir. 2030 hedefine ulaşmak için Türkiye, maliyet etkinliğini dikkate alarak ilgili kurallar ve standartlar çerçevesinde uluslararası piyasa mekanizmalarını kullanmayı planlamıştır. 2030 yılına kadar referans senaryoya⁷ göre sera gazı emisyonlarında %18 azalma sağlayarak, Türkiye ulusal koşullarını ve kapasitelerini dikkate alarak küresel ısınmayı 2 °C ile sınırlama hedefine katkıda bulunma taahhüdünü iletmektedir. Enerji, sanayi, ulaştırma, binalar ve kentsel dönüşüm, tarım, atık ve karbon emisyonlarını absorbe eden alanlar gibi sektörlerde belirli politika ve planları açıklamıştır. Bu sektörlerde politika ve önlemlerin uygulanması sonucunda emisyonlarda, %21'e varan bir azalma sağlanması hedeflenmiştir. Dolayısıyla, mevcut politikalara göre, 2030 yılına kadar emisyonlarda en az %21 azalma hedeflenmiştir (UNFCCC, 2023, s. 30).

18 Kasım 2022 tarihinde gerçekleşen 27'inci Taraflar Konferansı'nda, Türkiye'nin Paris Anlaşması'na yönelik güncellenmiş katkısı 2030 yılı için %41 azaltım olarak duyurulmuştur. Buna göre, Türkiye'nin 2030 yılı için yaklaşık 500 milyon ton sera gazı emisyon azaltımı yapmayı hedeflediği anlaşılmaktadır (Yeşil Gazete, 2022). Türkiye'nin yeşil kalkınma vizyonu ve net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda iklim değişikliğiyle mücadelede sera gazı emisyonlarını azaltmayı, iklim değişikliğine uyumu ve bu alanlara yönelik planlama ve uygulama araçlarını düzenlemeyi amaçlayan İklim Değişikliği Başkanlığı⁸ tarafından İklim Değişikliği Kanunu taslağı

⁵ Paris Anlaşması'nı imzalamak ve taraf olmak arasında bir ayrım bulunmaktadır: Paris Anlaşması'nın imzacı ülkelerde yürürlüğe girebilmesi için, ilgili parlamentoları tarafından da onaylanması gerekmektedir. Ülkeler anlaşmayı imzalarsa bile, iç onay süreçlerinden geçene kadar taraf olarak kabul edilmezler.

⁶ Ulusal Katkı Beyanı (NDC) Paris Anlaşması'nın ve uzun vadeli iklim hedeflerine ulaşılmasının merkezinde yer alan, her ülkenin kendi koşullarına göre ve gönüllü olarak belirlediği ulusal emisyonları azaltma ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlama çabalarını somutlaştıran bildirimlerdir.

⁷ Referans senaryo sera gazı emisyonunu azaltmak için hiçbir önlem alınamayan senaryoda ortaya çıkan emisyonu ifade ediyor.

⁸ İklim Değişikliği Başkanlığı, 29 Ekim 2021 tarihli 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına bağlı bir kuruluş olarak kurulmuştur. Başkanlık, iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum çalışmaları kapsamında ulusal ve uluslararası düzeyde politika, strateji ve eylemleri belirlemek, müzakere süreçlerini yürütmek ve ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyonu sağlamakla sorumludur (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022, <https://iklim.gov.tr/>).

hazırlanmıştır. Bu taslak, Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşmak için orta ve uzun vadeli planlar ve politikalarını belirlemesi, iklim eylemi konusunda kamu kurumları arasında görev paylaşımını detaylandırması, iklim eylemini diğer politikalarla entegre etmede ilerleme sağlaması, Türkiye'de kurulması planlanan Emisyon Ticareti Sistemi (ETS) için genel yasal çerçeveyi oluşturması, ulusal ve uluslararası iklim yatırımları için öngörülebilir bir ortam sağlaması açısından büyük öneme sahiptir.

Türkiye'de özellikle tarım ve ormancılık sektörleri koruyucu mevzuat eksikliğinden muzdardır. Söz konusu eksiklik iklim krizinin olumsuz etkilerine karşı bu alanların daha çok zarar görmesine neden olmaktadır. Uzmanlar, mevcut ormancılık politikasının ormanları, korunması gereken doğal varlıklar olarak değil, üretim alanları olarak ele aldığını belirtmektedir. Bu da iklim krizinin karbon yutakları olan söz konusu alanlar için büyük bir tehdit oluşturuyor. Bu nedenle uzmanlar, korunan kara ve deniz alanlarının oranının Küresel Biyoçeşitlilik Çerçevesi'ne uygun olarak 2030 yılına kadar en az %30'a çıkarılması çağrısında bulunuyor.

Türkiye'de iklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmaların tarihi eski değildir. Bu çalışmaların yoğun olarak iklim değişikliğinin belirgin şekilde hissedildiği tarım özelinde yapıldığı görülmektedir. Son yıllarda toplumsal cinsiyete duyarlı çalışmalar kadınların iklim değişikliğinin farklı yönlerinden nasıl etkilendiğini anlamaya yönelik afete duyarlı politika yapımı, toplumsal dönüşüm ve dayanıklılık stratejilerinin gelişmesi yelpazesinde çeşitlenmektedir. Türkiye'nin iklim değişikliğiyle ilgili politikalarını ele alan temel belgelerden biri olan ve 2010-2023 yıllarını kapsayan İklim Değişikliği Strateji Belgesi'nde (İDES), toplumsal cinsiyet perspektifinin bulunmadığı ve kadınlara yer verilmediği görülmektedir. İDES, Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal vizyonunu, hedeflerini, uygulayacağı stratejileri ve uluslararası iklim değişikliği müzakereleri kapsamında aldığı ulusal tutumu içeren bir belgedir. 2011- 2023 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan ve Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelede ne tür politika ve programlar uygulayacağını, hedeflerini ve eylem planlarını belirleyen bir belge niteliğinde olan İklim Değişikliği Eylem Planı'nda (İDEP) ise toplumsal cinsiyet konusuna özel bir vurgu yapılmamış veya kadınlara yönelik özel politika veya stratejiler belirtilmemiştir. Bununla birlikte sadece kadınların, iklim değişikliğinin doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerinin daha fazla etkilendiği gerçeği vurgulanmıştır. Bu saptamadan hareketle, iklim değişikliğiyle mücadelede üretilen politikaların, planların ve programların toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerektiği belirtilmiştir. İDEP belgesinde, kadın çiftçilerin desteklenmesine dair bir stratejiye yer verilmemiş olmasına karşın, orman köylerinde enerjinin tasarruflu kullanılması ve

ısı yalıtımının sağlanması için kadınlar ve köylülerin bilinçlendirilmesi, kadın çiftçilere iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamaları için teknik eğitimler verilmesi gibi adımların atılması gibi hususlara yer verilmiştir. Ancak, bu önlemler kadınları sadece bilinçlendirme ve eğitim alanında sınırlı tutmaktadır. Ayrıca, kadınların iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum sağlama süreçlerinde finansal mekanizmalara ve teknolojilere erişimlerini sağlamak için hangi stratejik planların izleneceğine dair ayrıntılı bir açıklama yapılmamıştır. 2017-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı'nda ise bina ve hizmetler, enerji, ulaştırma, sanayi ve teknoloji, tarım ve bütün sektörleri ilgilendiren kapsayıcı konulara yönelik toplam 55 eylem ele alınmıştır. Planda iklim değişikliği ile mücadele kapsamında toplumsal cinsiyet ve kadın özelinde bir ifade yer almamaktadır. 2024-2030 kapsamında hazırlanan İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nda, toplumsal kalkınma bağlamında, kadınların iklim değişikliğinden çeşitli etkilenim düzeylerini ölçmenin ve uyum sağlamanın neden olacağı faydaların, ilgili SKA'lar ve sektör uyum eylemleri dikkate alınarak tespit edilmesi yer almaktadır. Aynı zamanda kadınların iklim değişikliğinden farklı etkilenebilirliğini ölçmenin ve uyum sağlamanın neden olacağı faydaların, ilgili SKA'lar ve sektör uyum eylemleri dikkate alınarak tespit edilmesi de plan kapsamında amaçlanmaktadır.

2004'te BMİDÇS'ye taraf olan Türkiye'nin yükümlülükleri arasında İklim Değişikliği Ulusal Bildirimleri hazırlamak ve BMİDÇS Sekreteryası'na sunmak yer almaktadır. Bu çerçevede yükümlülükleri kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi'ni 2007 yılında, İkinci - Üçüncü - Dördüncü - Beşinci Bildirimlerin tamamını kapsayan İklim Değişikliği Beşinci Bildirimi'ni 2013'te, İklim Değişikliği Altıncı Bildirimi'ni 2016'da Yedinci Bildirimi'ni ise 2018'de yayımlamıştır. Türkiye'nin "1. Ulusal Bildirimi"nde toplumsal cinsiyete ve kadına ilişkin veri, politika ve ifadelere yer verilmemiştir. Ancak, 2013 yılında yayımlanan "5. Ulusal Bildirim"de toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği konusu alt başlık olarak ele alınmıştır. Bu bildirimde, Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi projesine atıfta bulunulmuştur. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında Seyhan Havzası'nda İklim Değişikliğine Uyum Hibe Programı ile "Haydi Kızlar Fotoğraf Çekmeye" projesine de değinilmiştir. Bu proje kapsamında, Seyhan Havzası'nda seçilen kız çocuklarına iklim krizi kaynaklı değişimleri belgeleme görevi verilmiştir. Ayrıca, kız çocuklarına iklim değişikliği ve çevre eğitimlerinin yanı sıra fotoğrafçılık eğitimleri de sağlanmıştır. Ulusal Bildirimde kadınları hedef alan projelerden biri, BM Ortak Programı Hibe Projeleri kapsamında yer alan "Tarımsal Yayım Hizmetlerinin Desteklenmesi Projesi"dir. Bu proje, iklim değişikliği ve kuraklıkla mücadele eğitimlerini içermekte olup, 2010 yılı itibarıyla ulaşılan hedef kitle 1.920 kişi olarak belirtilmiştir. Benzer şekilde, Seyhan Nehri Havzası'ndaki Yoksul Çiftçiler ve Kadınlara Yönelik Süt Üretimi Amaçlı Saanen Süt Keçisi Yetiştiriciliği projesi de kadınları hedef almakta ve toplamda ulaşılan kişi sayısı 80 olarak belirtilmektedir.

Ancak, her iki projenin de hedef kitlesinde cinsiyet bazlı bir veri ayrımı bulunmamaktadır. Öte yandan, Seyhan Deltası’nda Küresel İklim Değişikliğine Bağlı Deniz Seviyesi Yükselmesine Uyum ve Etkilerin Azaltılması Projesi’nde kadınlar hedef kitle olarak belirlenmiş, ancak ulaşılan toplam kişi sayısı 590, kadın sayısı ise 40 olarak belirtilmiştir (The Ministry of Environment and Urbanisation, 2013, s. 265).

Türkiye’nin kalkınma planlarına toplumsal cinsiyet merceğinden bakıldığında, genellikle kadın istihdamı, kadın eğitimi ve kadına yönelik şiddet gibi konuların planlama sürecinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu planlar, genellikle kadınların işgücüne katılımını artırmak, eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmalarını sağlamak ve kadına yönelik şiddeti önlemek gibi hedeflere odaklanmaktadır. Kalkınma planlarında, kadınlar ve aile kavramları genellikle bir bütün olarak ele alınmakta ve ev işleri ile çocuk bakımından sorumlu olanların genellikle kadınlar olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, “1. Beş Yıllık Kalkınma Planı”nda, kız çocuklarının ev kadınları olarak değerlendirilmesi ve onların becerilerini geliştirmek için kız teknik öğretiminin öneminin vurgulanması gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu tür yaklaşımlar genellikle kadınların toplumdaki geleneksel rollerini negatif anlamda pekiştirmeye yöneliktir ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların toplumdaki rollerinin genişletilmesi konularında daha ileri adımlar atılmasını gerektirecek niteliktedir.

Tablo 2: Türkiye’nin Uyum Stratejisi ve Eylem Planlarının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi

İlgili Belge	Yıllar	TCE	
		Var	Yok
Türkiye’nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı	2011-2023	√ (Kırsal alanda kadınlar mevcut)	
İklim Değişikliği Eylem Planı	2011-2023	√ (Kırsal alanda kadınlar mevcut)	
İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı	2024-2030	√ (Kırsal alanda kadınlar mevcut)	
İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı	2024-2030	√	

A. Yerel mevzuatın haritalaması: Mevzuatın ilgili insan hakları belgeleriyle uyumunun tespiti (Yapısal İzleme)

Bu bölümde Türkiye’de iklim değişikliği, kırsal alanlar ve toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili mevzuat ele alınacaktır. Tablo 2’de ele alınacak olan mevzuat listelenmektedir. Ardından söz konusu mevzuatın yukarıda tartışılan küresel çerçeve ile uyumu incelenecektir.

Mevzuatın küresel çerçeve ile uyumu ve normları gözetiyor olması bir yapısal izleme faaliyeti olarak da görülebilir. Bu bağlamda Anayasa, iklim değişikliği ve kırsal alanlarla ilgili kanunlar, tebliğ ve yönetmelikler ele alınmaktadır.

Tablo 3: İklim Değişikliği ile İlgili Mevzuat Listesi

No	Belgenin Adı
1.	T.C. 1961 Anayasası
2.	T.C. 1982 Anayasası
3.	2872 Sayılı Çevre Kanunu
4.	5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu
5.	5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu
6.	442 Sayılı Köy Kanunu
7.	5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu
8.	5393 Sayılı Belediye Kanunu
9.	6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu
10.	5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu
11.	6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun
12.	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu
13.	5840 Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu
14.	224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun
15.	2926 Sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu
16.	3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu
17.	5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu
18.	5488 Sayılı Tarım Kanunu
19.	2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu
20.	1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu
21.	5902 Sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun
22.	7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun
23.	5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun
24.	6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu

25.	5627 Enerji Verimliliği Kanunu
26.	Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik
27.	Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği
28.	İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik
29.	Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği
30.	Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği
31.	Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği
32.	Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ
33.	Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği

Aşağıdaki tablo, yukarıda sıralanan mevzuatın iklim değişikliği, kırsal alanlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamındaki konuların ilişkin normlarla ilişkisini ortaya koymaktadır

B. Kurumlar Tarafından Yürütülen İklim Değişikliği ve Kırsal Alan Projeleri

Bu bölümde 2015'ten günümüze tüm bakanlıkların, bakanlıklara bağlı kuruluşların, büyükşehir belediyelerinin ve kadın dostu kentler kapsamında faaliyetlerde bulunan belediyelerin çalışmalarına yer verilmiştir. Değerlendirmeye alınan projelerin amacı ve kapsamı kırsal alanlar ve iklim değişikliği bağlamında belirlenmiş olup, toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi açısından örnek oluşturabilecek projelerin seçilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 4: Kurumların Yürüttükleri İklim Değişikliği ve Kırsal Alan Projelerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Analizi

BAKANLIKLAR
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
Tarım ve Orman Bakanlığı
DİĞER KURUMLAR
Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü
MAHALLİ İDARELER
Akçadağ Belediyesi (Malatya)
Ankara Büyükşehir Belediyesi
Antalya Büyükşehir Belediyesi
Bodrum Belediyesi (Muğla)
Bornova Belediyesi (İzmir)
Çankaya Belediyesi (Ankara)
Edremit Belediyesi
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi
Hatay Büyükşehir Belediyesi
İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İzmir Büyükşehir Belediyesi
Kadıköy Belediyesi (İstanbul)
Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Lüleburgaz Belediyesi (Kırklareli)
Mersin Büyükşehir Belediyesi
Rize Belediyesi
Samsun Büyükşehir Belediyesi
Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi
Trabzon Büyükşehir Belediyesi
Yüreğir Belediyesi (Adana)

C. Sivil Toplum Kuruluşlarının ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması

Bu bölümde iklim değişikliği gibi küresel bir sorunla mücadele etmek, toplumu bilinçlendirmek ve politika değişiklikleri yaratmak için adımlar atan, faaliyetlerinin merkezine çevreyi yerleştiren STK'lar ele alınmıştır. İklim değişikliğini odağa alan projelerde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ne derece merkeze alındığı değerlendirilmeye çalışılmıştır. İklim değişikliğinin etkilerini azaltmayı ve krize uyum sağlamayı amaçlayan 15 STK seçilmiş ve kuruldukları günden itibaren merkezinde iklim değişikliğini yerleştirerek yürüttükleri projeler değerlendirilmiştir. STK'ların çabalarının etkinliğini değerlendirmek ve daha etkili politika önerileri geliştirmek için önemli bir araç niteliğindeki hak temelli inceleme yapılmıştır. Bu inceleme aynı zamanda bu STK'ların iklim değişikliği ile mücadeledeki rolünü daha iyi anlamak ve bu alandaki ihtiyaçlara daha iyi yanıt verebilmek için de önemlidir.

Tablo 5: İklim Değişikliği ile İlgili Çalışan STK'lar

Sivil Toplum Kuruluşu	WEB Sitesi
Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)	https://www.tema.org.tr/
Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği	https://www.bugday.org/
Doğa Derneği	https://dogadernegi.org/
Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL)	https://www.cekulvakfi.org.tr/
Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)	https://www.wwf.org.tr/
İklim Araştırmaları Derneği	https://www.iklim.org.tr/
İklim Değişikliği Politika ve Araştırma Derneği	https://www.iklimdernegi.org/
Sosyal İklim Derneği	https://sosyaliklim.org/
Yeşil Düşünce Derneği	https://www.yesildusunce.org/
Kaynak, Çevre ve İklim Derneği (REC)	https://rec.org.tr/
Türetim Ekonomisi Derneği	https://turetimekonomisi.org/
Küresel Denge Derneği	https://kureseldenge.org/
17 Mayıs Derneği	https://www.17mayis.org/
Doğa Koruma Merkezi	https://www.dkm.org.tr/
Kadın Merkezi (KAMER)	https://www.kamer.org.tr/

IV. Gösterge ve Veri Kaynakları

A. İklim Değişikliği Göstergelerinin Haritalaması

Tablo 6: İklim Değişikliği Göstergelerinin Yer Aldığı Uluslararası Endeksler

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
İnsani Gelişme Endeksi (İGE)	BM/UNDP	Sağlık	Gıdaya Erişim, Gıda Güvenliği
		Barınma	Temiz çevre, temiz hava Güvenli çevre
		Çevresel sürdürülebilirlik	Temiz suya erişim Temiz havaya erişim Doğal dengenin gözetilmesi Doğal gıdaya erişim Yeşil alan
		Toplumsal katılım	Kararlara katılım Siyasete aktif katılım
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi	BM/UNDP	Yaşam standartları	Kadınlar ve erkekler için tahmini kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH)
Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi	BM/UNDP	Sağlıklı bir yaşam	Ülke insanları arasındaki kazanımların dağılımı, bölgeler arasındaki eşitsizlikler
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	BM/UNDP	Güçlenme İşgücü Piyasası	Parlamentoda sahip olunan sandalye sayısı Kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranları
Toplumsal Cinsiyet Normları Endeksi	BM/UNDP	İşgücü Piyasası Siyasete Katılım	Cinsiyet temelli ücret eşitsizliği Siyasette kadın temsili ile ilgili kalıpyargılar
Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi	BM/UNDP	Yaşam standartları	Kırsal/kentsel yoksulluk Kadın yoksulluğu
Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi	BM/UNDP	İnsani Gelişme Düzeyi	Kişi başına (kadın-erkek) karbondioksit emisyonları (üretime dayalı) Kişi başına (kadın-erkek) malzeme ayak izi ile uyarlanmış insani gelişme düzeyi
			- Cinsiyete, yaşa, işteki durumuna ve coğrafi konum

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	BM	SKA 1-Yoksulluğa Son	(kır-kent) ayrımına göre uluslararası yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı - Cinsiyete ve yaşa göre ulusal yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı - Ulusal tanımlara göre tüm boyutlarıyla yoksulluk içinde yaşayan tüm yaşlardaki erkek ve kadın oranı - Temel hizmetlere erişim sağlayan hanelerde yaşayan nüfusun oranı - 100.000 kişi başına afetlerden doğrudan etkilenen, kaybolan ve ölen kişi sayısı - Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi, 2015-2030 ile uyumlu olarak ulusal afet Riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan ülkelerin sayısı - Kadınların, yoksulların ve kırılgan grupların orantısız olarak faydalandığı sektörlere yönelik kamu sermaye ve diğer harcamalarının oranı
		SKA 2- Açlığa Son	- Gıda Güvensizliği Deneyimi Ölçeği’ne göre, nüfusun içinde orta ya da ciddi düzeydeki gıda güvensizliğinin yaygınlığı - Tarımsal/kırsal/ormancılık işletme büyüklük sınıflarına göre işgücü başına üretim hacmi - Verimli ve sürdürülebilir tarım yapılan tarımsal alanların oranı - Tarım sektörüne toplam resmi akımlar
		SKA 3- Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam	- Evsel ve çevresel hava kirliliğine bağlı ölüm oranı - Güvenilir olmayan su, güvenilir olmayan sanitasyon

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
			ve hijyen eksikliğine bağlı ölüm oranı
		SKA 5- Toplumsal cinsiyet eşitliği	- Cinsiyet ayrımında, tarımsal arazi üzerinde mülkiyet veya güvenceli haklara sahip toplam tarımsal nüfus oranı ve kullanım hakkı ayrımında, tarım arazisi sahipleri veya hak sahipleri arasında kadınların oranı - Toprak sahipliği ve/veya kontrolünde kadınların eşit haklarını garantileyen yasal çerçeveleri olan (örf ve adet hukuku dâhil) ülkelerin oranı
		SKA 6- Temiz Su ve Sanitasyon	-Güvenilir şekilde yönetilen içme suyu hizmetlerini kullanan nüfusun oranı
		SKA 11- Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	- Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi, 2015-2030 ile uyumlu olarak ulusal afet riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan ülkelerin sayısı - Ulusal afet riski azaltma stratejileri ile uyumlu yerel afet riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan yerel yönetimlerin oranı
		SKA 13- İklim Eylemi	- Kadınlara, gençlere, yerel ve kırılgan topluluklara odaklanmayı da içerecek şekilde, iklim değişikliğiyle ilgili etkili planlama ve yönetim kapasitelerini artırmaya yönelik mekanizmalar için finans, teknoloji ve kapasite geliştirmeyi de kapsayan özelleşmiş destek alan en az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinin sayısı ve destek miktarı - Sendai Afet Riski Azaltma Çerçevesi, 2015-2030 ile

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
			uyumlu olarak ulusal afet riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan ülkelerin sayısı - Ulusal afet riski azaltma stratejileri ile uyumlu yerel afet riski azaltma stratejilerini kabul eden ve uygulayan yerel yönetimlerin oranı
İklim Değişikliği Performans Endeksi (CCPI)	Climate Action Network (CAN)	İklim Politikası	Uluslararası iklim politikasına uyum (%10) Ulusal iklim politikası hedeflerini gerçekleştirme (%10)
Daha İyi Yaşam Endeksi (BLI)	OECD	İstihdam	İstihdamda toplumsal cinsiyet eşitliği Ücretli-ücretsiz çalışmada kadın-erkek oranları Kadınların politikada temsil edilme oranları Kadınların sahip olduğu arazi tapu oranları Kaynaklara erişimdeki kısıtlamalar
Çevresel Performans Endeksi (EPI)	Yale University	Hava Kirliliği	Kadınların kapalı mekanlarda erkeklerden daha fazla zaman harcaması ve evdeki hava kirliliğine maruz kalma oranı Hanehalkı Katı Yakıt Yanmasının Sağlık Etkileri
		Sanitasyon ve Temiz Suya Erişim	Kadınların güvenli olmayan temizlik koşulları (%40) Kadınların güvenli olmayan içme suyuna erişimi (%40)

B. İklim Değişikliği ile İlgili Nicel ve Nitel Veri Kaynaklarının Haritalaması

Tablo 7: İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası ve Ulusal Veri Kaynakları Listesi

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim
Uluslararası Veri Kaynakları		
Economist Intelligence Unit (EIU)	Küresel Gıda Güvenliği Endeksi (Global Food Security Index/GFSI)	https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/
Uluslararası Para Fonu (IMF)	İklim Değişikliği Göstergeleri - Sera Gazı Emisyon Hesapları -Ulusal Envanterler ve Hedefler -Emisyon Yoğunlukları ve Çarpanları - Karbon Ayak İzleri - İklimle İlgili Afetlerin Sıklığı	https://climatedata.imf.org/pages/climatechange-data
OECD	Daha İyi Yaşam Endeksi Göstergeleri -Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=BLI
IPU (Inter-Parliamentary Union/Parlamentalar Arası Birlik)	Ulusal Parlamentolara İlişkin Küresel Veriler -Kadın oranları	https://data.ipu.org/content/parline-global-data-national-parliaments
Our World in Data	-Yoksulluk - Sera Gazı Emisyon Oranları - Kapalı mekân hava kirliliği - Afet sıklığı ve ölüm oranları - Sanitasyon -Temiz suya erişim - Arazi kullanımı	https://ourworldindata.org/
IPCC	- İklim değişikliği değerlendirmeleri - iklim, sosyo-ekonomik ve çevresel veriler ve senaryolar	https://www.ipcc-data.org/
FAO	-Gıda üretimi -Gıda güvenliği -İklim değişikliği: Tarımsal gıda sistemleri emisyonları -Arazi kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma	https://www.fao.org/faostat/en/#data
Ulusal Veri Kaynakları		
TÜİK	- Yerleşim yerlerine ve yaş gruplarına göre kadın nüfus	https://data.tuik.gov.tr/

Veri Kaynağı	Veri Konusu	Erişim
	<ul style="list-style-type: none"> - Karar alma ve yönetim süreçlerine katılım - Cinsiyet ve eğitim durumuna göre işgücü durumu - Tarım-tarım dışı istihdamın dağılımı - Yoksulluk sınırı ve altında yaşayan kadınların oranı - İller bazında kadın ve erkeklerin tarımsal gelirleri -Toplumsal cinsiyet istatistikleri	
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Hava Kalitesi İzleme İstasyonu	https://sim.csb.gov.tr/STN/STN_Report/StationDataDownloadNew
Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü	Nüfus ve Sağlık Araştırması	https://hips.hacettepe.edu.tr/tr/2018_tn_sa_analiz_ve_rapor-56
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü	Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi	https://www.aile.gov.tr/ksgm/yayinlar/
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	Türkiye'de Arazi Kullanımı	https://www.tkgm.gov.tr/tkgm-veriler

V. Türkiye'de Mevcut Durum

A. Türkiye'de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan İklim Değişikliği ve Kırsal Alanların İzlenmesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

İklim krizi dünya genelinde tüm ülkelerin acil önlem almasını gerektiren küresel bir kriz halini almıştır. Bazı bölgeler ve ülkeler, savunmasız olarak etiketlenenler, bu krizin derin etkilerini daha yoğun bir şekilde yaşarken, krize neden olanların aynı derece etkilenmedilerini vurgulamak önemlidir. Akdeniz Havzası içerisinde yer alan Türkiye, iklim krizinin olumsuz etkilerine karşı kaçınılmaz olarak kırılgan bir durumdadır.

Türkiye'nin güney ve batı kıyı bölgeleri Akdeniz iklimi etkisi altında olup Suriye ve Orta Doğu'ya komşu doğu bölgeleri yaz aylarında oldukça sıcaktır; iklim yapısı bölgeler arasında farklılık göstermektedir. Bu farklılığı değişken topoğrafyaya, kuzeyde Karadeniz'in varlığına, kışın çok soğuk hava kütlelerinin kaynağı olan geniş Rus düzlüğüne bağlamak mümkündür. Ayrıca, Türkiye'nin çeşitli iklim özellikleri, deniz etkileri ve kara ikliminin etkileşimiyle daha da çeşitlenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'deki sıcaklık rejimi, topografik yapıya ve denize yakınlığa bağlı olarak mekansal ve zamansal olarak değişkenlik göstermektedir demek yanlış olmayacaktır. İç bölgelerde sıcaklıklar en düşük seviyededir ve gündüz ile gece arasında belirgin fark bulunmaktadır. En sıcak bölgeler ise batı ve güney kıyılarıdır.

Türkiye için, iklim krizi nedeniyle şiddetlenmesi muhtemel üç eğilim beklenmektedir: artan sıcaklıklar, su kıtlığı ve deniz seviyelerinin yükselmesi. Bu eğilimler, daha sık ve şiddetli hava koşullarına yol açarak tarım, su kaynakları, altyapı ve kıyı bölgeleri gibi çeşitli sektörler için önemli zorluklar oluşturacaktır. Ayrıca, iklim değişikliğinin etkilerinin ekosistemler, topluluklar ve ekonomiler üzerinde geniş çaplı sonuçlar doğurması beklenmektedir (Parry vd., 2023, ss. 4-5). IPCC'nin 4'üncü Raporu'nda da Türkiye açısından bu durum vurgulanmış, XXI. yüzyılın sonuna kadar sıcaklık artışlarının devam edeceği, afetlerin sıklığında artış olacağı, yağışların azalmasıyla kuraklık ve su kıtlığı sorunlarının daha da artış göstereceği belirtilmiştir (Pachauri ve Reisinger, 2007, s. 49). İklim değişikliğinin etkilerinin en aza indirilmesi, kuraklıkla mücadele ve su kaynaklarının verimli kullanılması için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Araştırması Komisyonu'nun 2021 yılına ait raporunda daha geniş kapsamlı verilere yer verilmiştir. Türkiye'de 2021 yılı sıcaklık ortalaması 15,1°C olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, 1981-2010 normalinin (13,5°C) 1,6 °C üzerindedir. Bu sonuçla, 2021 yılı 1971'den bu yana gerçekleşen en sıcak 2. yıl

olmuştur. Türkiye’nin ortalama sıcaklıkları 1998’den 2021 yılına değin, 2011 yılı hariç, sürekli olarak artış göstermiştir. Aylık sıcaklıklar nisanda normalleri civarında, diğer aylarda ise normallerinin üzerinde gerçekleşmiştir. En fazla sıcaklık anomalisi 3,6 °C ile Ağustos ayında ve 3,3 °C ile Kasım ayında görülmüştür. 2021 yılında bütün mevsimlerin ortalama sıcaklıkları 1981-2010 normallerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Mevsimlerde en fazla sıcaklık anomalisi 2,7 °C ile yaz mevsiminde görülmüştür. 2021 Ağustos ve Kasım ayları ile yaz mevsimi son 50 yılın en sıcakları olmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2021, 27/5). Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) tarafından yayımlanan 2024 Haziran ayına ait raporda, 1991-2020 normallerinin Haziran ayında ortalama 21.5 °C olup, 2024 Haziran ayı sıcaklığının da 25.4 °C olarak gerçekleştiğini göstermektedir. En düşük sıcaklık 0 °C ile Göksun’da, en yüksek sıcaklık ise 47,8 °C ile Ceylanpınar’da ölçülmüştür. 2024 yılı Haziran ayında ortalama sıcaklıklar, Doğubeyazıt çevresinde mevsim normallerinde gerçekleşirken Türkiye’nin diğer bölgelerinde mevsim normallerinin üzerinde gerçekleşmiştir. 1991-2020 normalleri Haziran ayı ortalama sıcaklığı 21.8°C olup 2024 yılı Haziran ayı sıcaklığı da 25.4 °C olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı Haziran ayı, 1991-2020 normalleri Haziran ayı ortalamasının 3.6 °C üzerinde gerçekleşmiştir. 2024 yılı Haziran ayı ortalama maksimum sıcaklıkları, 1991-2020 maksimum normalinin 3.3 °C üzerinde gerçekleşirken; 2024 yılı Haziran ayı ortalama minimum sıcaklıkları, 1991-2020 minimum sıcaklık normalinin 2.6 °C üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı raporda iklim değişikliği kaynaklı yağış düzensizliklerine de dikkat çekilmiştir. 2024 yılı Haziran ayında alansal ortalama yağış miktarı 11.9 milimetre (mm) olarak ölçülmüş, bu değer 1991-2020 dönemi dikkate alındığında ortalama 33.6 mm olan yağış miktarının yaklaşık %65 altında kaldığı belirtilmiştir. En yüksek yağış 97 mm ile Rize’de, en düşük yağış ise 0.4 mm ile İzmir’de kaydedilmiştir. 2023 yılının Haziran ayı yağışları ile karşılaştırıldığında, 2024 yılının yağış miktarında %80 oranında bir azalma gözlemlenmiştir. Haziran ayında yağış miktarları Batı ve Orta Karadeniz, Kırklareli hariç Marmara Bölgesi’nin tamamı, Kıyı Ege, Antalya’nın doğusu, Mersin, Adana, Osmaniye, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Elazığ, Diyarbakır ve Bingöl çevrelerinde normaline göre %60’a varan düşüşler göstermiştir. Buna karşın, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinin sahil kesimlerinde %20’nin üzerinde artışlar gözlemlenmiştir.

VI. Göstergeler

A. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

Tablo 8: İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

Konu	Bağlı İnsan Hakki/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sikliği
İKLİM ADALETİ	Çevresel Adalet	Türkiye’de Sıcaklık Artış Oranları	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü	Meteoroloji İstasyonları Uydu Gözlemleri	Ayda 1
		Türkiye’de Alansal Yağış Oranları	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü	Meteoroloji İstasyonları Uydu Gözlemleri Radar Sistemleri	Ayda 1
	Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma	Türkiye’de Yıllık Sera Gazı Emisyonu Salım Oranları	TÜİK, Ulusal Seragazi Emisyon Envanteri, Hava Emisyon Hesapları	Ulusal Envanter Raporları	Yılda 1
	İnsan Onuruna Saygı,	Afetlerden Doğrudan Etkilenen Kişi Sayısı	TÜİK Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	Sağlık kayıtları İdari Kayıtlar	Yılda 1
ÇEVRE HAKKI		Belediyelerin Hava Kirliliği İle Mücadelesinden Cinsiyet Kırılımında Memnuniyet Oranları	TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Anketleri	İdari Kayıt	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakları/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sikliği
ÇALIŞMA HAKKI		Türkiye Genelinde Çevre, Doğa Sorunlarıyla Cinsiyet Kırılımında İlgilenme Oranları	TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Anketleri	İdari Kayıt	Yılda 1
	Eşitlik,	Türkiye'de Bölgeler Bazında Kadın ve Erkeklerin İşsizlik Oranları	TÜİK İstatistiklerle Kadın Hanehalkı İşgücü Araştırması	İdari Kayıt	2 yılda 1
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,	Sektöre Göre İstihdam Edilen Nüfusun Cinsiyet Bazında Dağılım Oranları	TÜİK İşgücü İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1
	İnsan Onuruna Saygı,	Kentte Cinsiyete Göre Seçilmiş Mesleklerin İstihdamdaki Paylarının Oranları	T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi	Anketler ve Saha Araştırmaları, İkincil Veri Analizi, Kurumsal Veriler	2014
	Ayrımcılık Yasağı,				
	Yoksulluğun Önlenmesi,	Kırda Cinsiyete Göre Seçilmiş Mesleklerin İstihdamdaki Paylarının Oranları	T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi	Anketler ve Saha Araştırmaları, İkincil Veri Analizi, Kurumsal Veriler	2014
	Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma,				
Kalkınma Hakkı	Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Cinsiyete Göre Ayrıştırılmış Kişi Sayısı	TÜİK	Hane halkı İşgücü Anketi Tarım	Yılda 1	

Konu	Bağlı İnsan Hakları/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sikliği
				İşletmeleri Anketi İdari Kayıtlar	
		Kırda Kurumsal Olmayan İşgücünün Cinsiyete Göre Ayrıştırılmış İş Durumu Oranları	TÜİK	Kırsal kalkınma anketleri Sosyal Güvenlik Kayıtları	2002-2014
		Kırda Tarım Sektöründe Çalışan ve Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan Kadınların Sayısı	TÜİK	Kırsal kalkınma anketleri Sosyal Güvenlik Kayıtları	2002-2014
		Türkiye Genelinde Tarım Sektöründe Cinsiyetler Bazında Kayıt Dışılık Oranları	TÜİK	Sosyal Güvenlik Kayıtları Denetim ve İnceleme Raporları Hane halkı İşgücü Anketi	Yılda 1
		Mevsimlik Tarım İşçilerinin Günlük Ücretleri (TL)	TÜİK	Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı	Yılda 1
		Tarım İşçilerinin Ortalama Aylık Ücretleri (TL)	TÜİK	Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı	Yılda 1
		Tarım İşçilerinin Ortalama Günlük ve Aylık Ücretlerindeki Değişim Oranları	TÜİK	Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı	Yılda 1
		İllere Göre Mevsimlik İşçilere Ödenen Ortalama Günlük Ücretin Cinsiyete Göre Dağılımı (TL)	TÜİK	Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı	Yılda 1
	Eşitlik,	Cinsiyete Göre Arazi Sahibi Olan Yetişkin Nüfus Oranı	Tapu ve Kadastro	Arazi Kayıtları ve Tapu Verileri	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakları/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sikliği
MÜLKİYET HAKKI	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı, Yoksulluğun Önlenmesi		Genel Müdürlüğü, TÜİK (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri)	Vergi Kayıtları Mülkiyet Beyanları Saha Araştırması	
EKONOMİK VE SOSYAL HAKLAR	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,	Türkiye Genelinde Tüm Yaş Gruplarına Göre Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olan Kişilerin Cinsiyete Göre Oranları	TÜİK	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Anketler	Yılda 1
	İnsan Onuruna Saygı, Ayrımcılık Yasağı,	Kırda Hane Halkı Fertlerinin Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları	TÜİK	Yoksulluk Çalışması Sonuçları Anketler	2002-2009
	Yoksulluğun Önlenmesi,	Kırda Yaşayan Hane Halkı Fertlerinden Kadınların Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları	TÜİK	Yoksulluk Çalışması Sonuçları Anketler	2002-2009
	Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma	Kırda Yaşayan Kişilerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı ve Ev Bakımı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi Anketler Araştırma	2014
		Kentte Yaşayan Kişilerin Hane Halkı Büyüklüğü ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı ve Ev Bakımı	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi Anketler Araştırma	2014

Konu	Bağlı İnsan Hakları/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sikliği
SAĞLIK HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,	Hane Halklarının İçme Suyuna Erişim İmkanlarının Kır-Kent Bazında Oranları	Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü	Computer Assisted Personal Interviewing (CAPI)	1993 1998 2003 2008 2013
	İnsan Onuruna Saygı, Ayrımcılık Yasağı, Yoksulluğun Önlenmesi, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma, Çevresel Adalet	Hane Halklarının İçme Suyunu Kır-Kent Bazında Temin Etme Sürelerinin Oranları	Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü	Computer Assisted Personal Interviewing (CAPI)	1993 1998 2003 2008 2013
SİYASETE KATILIM HAKKI	Eşitlik,	Cinsiyete Göre Milletvekili Sayısı ve Meclisteki Temsil Oranı	TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri	TBMM İstatistikleri	Yılda 1
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,	Cinsiyete Göre Bakan Sayıları	TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri	TBMM İstatistikleri	Yılda 1
	Ayrımcılık Yasağı, Katılım Hakkı	Yerel Yönetim Mekanizmalarındaki Dağılımının Cinsiyete Göre Oranları	TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü	4 yılda 1
	Çevre ile İlgili Bakanlıklarda Görev Yapan Bakanların	Çevre, Şehircilik ve İklim	Resmi Bakanlık Web	Yılda 1	

Konu	Bağlı İnsan Hakları/Hakları	Mevcut Göstergeler Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
		Cinsiyete Göre Dağılımı	Değişikliği Bakanlığı	Siteleri ve Yayınlar	

B. Türkiye’de Kullanılması Önerilen İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

Tablo 9: İklim Değişikliği, Kırsal Alanlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Önerilen Göstergeler

Konu	Bağlı İnsan Hakları/Hakları	Mevcut Göstergeler Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
ÇEVRE HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,	Sel, kuraklık, fırtına gibi afetlere maruz kalma oranlarının cinsiyete göre dağılımı	TÜİK AFAD Sağlık Bakanlığı	Nicel	6 ayda 1
	İnsan Onuruna Saygı, Ayrımcılık Yasağı, Yoksulluğun Önlenmesi, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet	Kadın ve erkeklerin enerji tüketim alışkanlıkları ve iklim değişikliğine katkı oranları	TÜİK Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Çevresel Adalet	Hava kirliliği ile mücadele politikalarından genel memnuniyet oranı	TÜİK Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Nicel	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakları/Hakları	Mevcut Göstergeler/Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
EKONOMİK VE SOSYAL HAKLAR	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, İnsan Onuruna Saygı, Ayrımcılık Yasağı, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Katılım Hakkı	Kadın ve erkeklerin iklim değişikliği ile ilgili eğitim ve bilinçlendirme programlarına erişim oranları	TÜİK Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma Katılım Hakkı Yoksulluğun Önlenmesi	Kadın girişimciler tarafından yürütülen yenilenebilir enerji projelerinin sayısı ve etki oranları	TÜİK Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
SAĞLIK HAKKI	Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı, Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma	Kadın ve erkeklerin iklim değişikliği bağlantılı etkiler nedeniyle ölüm oranları	TÜİK Sağlık Bakanlığı	Nicel	Yılda 1

Konu	Bağlı İnsan Hakki/Hakları	Mevcut Gösterge Verisi	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sikliği
	Çevresel Adalet				
EĞİTİM HAKKI	Eşitlik,	Afet sonrası süreçlerde cinsiyet bazında okullaşma oranları	TÜİK Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)	Nicel	6 ayda 1
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,	İklim değişikliği farkındalığı yaratmak için çevre eğitiminin müfredatta yer alma oranı	TÜİK Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)	Nicel	Yılda 1
	Ayrımcılık Yasağı,	Çevre bilinci, iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik konularının ilköğretim ve ortaokul düzeyindeki müfredatta yer alma oranı	TÜİK Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)	Nicel	Yılda 1
	Sürdürülebilir İnsan Haklarına Dayalı Kalkınma	Çevre dersi sonrasında öğrencilerin iklim değişikliği konusundaki bilgi ve farkındalık seviyelerinin ölçülmesi	TÜİK MEB	Nicel	Yılda 1
	Yoksulluğun Önlenmesi				
	Çevresel Adalet				
GIDA HAKKI	Eşitlik,	Kadınların iklim değişikliği nedeniyle gıda güvensizliği riskine maruz kalma oranları	TÜİK Tarım ve Orman Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,				
	Ayrımcılık Yasağı,				
	Yoksulluğun Önlenmesi				
	Çevresel Adalet				

VII. KAVRAMLAR VE TEKNİK TERİMLER LİSTESİ

- Ekofeminizm (Ecofeminism): Erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümü ile doğa üzerinde kurdukları tahakküm arasında benzerlik olduğu varsayımından yola çıkarak önemli tarihsel, deneyimsel, sembolik ve teorik bağlantıların çevre etiği ve feminizm arasında da kurulması gerektiğini savunan bir anlayıştır. Aynı zamanda kadınların ve doğanın birbirine bağlı olan ve paralel seyreden tahakkümünü ciddiye almayan herhangi bir feminist teorinin ya da çevre etiğinin bu noktada yetersiz kalacağını öne sürmektedir (Karen, 1990, s. 125).
- Gıda Güvenliği (Food Safety): Hastalıkların ve yaralanmaların önlenmesi açısından gıdaların hazırlanması ve saklanması süreçlerinde dikkat edilmesi gereken şemsiye bir terimdir. Bu terimin içerisine gıdaların kimyasal, mikrofiziksel ve mikrobiyolojik yönleri de dâhil edilebilmektedir.
- Gıda Güvencesi (Food Security): FAO tarafından günümüzde kullanılan şekliyle; “Bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri” olarak ifade edilmektedir (FAO, 2006, s. 7).
- İklim Değişikliği (Climate Change): Karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik demektir.
- İklim Adaleti (Climate Justice): İklim değişikliğini “doğadaki değişimler” olarak teknik ve çevresel açıdan ele almak yerine etik ve politik bir mesele olarak çerçeveleme çabasıdır. Ekonomik, toplumsal ve tarihsel eşitsizliklerin iklim krizi nedeniyle artarak özellikle dezavantajlılara, ırklara, etnik kimliklere, ülke ve bölgelere, toplumsal sınıflara, toplumsal cinsiyete ve gelecek kuşaklara farklı nicelik, nitelik ve yoğunlukta yansımaları ve yeniden üretilmesi.
- İklim Değişikliğine Uyum (Adaptation): iklim değişikliğini azaltım (mitigation) politikaları ile tamamlayıcı önlemler niteliğindedir (EEA, 2016). İklim değişikliğine adaptasyon gerçek ya da beklenen iklim uyarılarına ya da iklim değişikliğinin zararlı etkilerini hafifleten etkilere karşı cevap olarak doğal ya da insani sistemlerde “uyum” şeklinde tanımlanmaktadır (IPCC, 2014, s. 26). İklim değişikliğine uyum, tarımsal destek,

kıyı yönetimi, mekânsal ve kentsel planlama ve halk sağlığını koruma gibi temel stratejileri içermektedir.

- **Kadının Güçlendirilmesi (Women’s Empowerment):** Cinsiyet eşitliği özelinde kadınların güçlenmesi, BM çalışmalarının tüm yönleriyle kesişen öncelikleri arasında yer almaktadır. Çevre konularında toplumsal cinsiyet konusunun hassasiyeti ise adil ve sürdürülebilir bir gelecek elde edilmesi açısından önem arz etmektedir. Kadının Güçlendirilmesi Dünya Bankası’nın tanımına göre, “Kadınların güçlendirilmesi, daha önceden inkâr edilen yeteneklerinin stratejik seçimler yaparak daha iyi duruma gelmesi sürecini ifade etmektedir.
- **Kırılgan/Savunmasız Gruplar (Vulnerable Groups):** Belirli bölgelerde yaşayan diğerlerine göre yoksulluğa düşme riskini daha yüksek kılan bazı spesifik özelliklere sahip bir nüfustur. Savunmasız gruplar arasında yaşlılar, zihinsel ve fiziksel engelliler, risk altındaki çocuklar ve gençler, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve geri dönen mülteciler, HIV/AIDS’ten etkilenen bireyler ve hane halkı, dini ve etnik azınlıklar ve bazı toplumlarda kadınlar yer almaktadır (UN-ESCWA, 2020). İklim değişikliği bağlamında kullanılan kırılgan gruplar içerisinde; özellikle iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında ‘kırılganlık’ taşıyan; en az gelişmiş ülkeler, küçük ada devletleri, gelişmekte olan ülkeler gibi uyum için kamusal ve hibe temelli kaynaklara gereksinim duyan ve ciddi ölçüde kapasite kısıtlılıkları bulunan devletler, kadınlar, yaşlılar, engelli bireyler yer almaktadır.
- **Dezavantajlı Gruplar (Disadvantages Groups):** Sıklıkla savunması gruplar ve dezavantajlı gruplar terimleri birbirinin yerine kullanılır. ‘Kırılganlığın’ kadınların doğuştan gelen bir özelliği olduğu yönündeki basmakalıp önyargı, basmakalıp toplumsal cinsiyet rolleri ve tutumları ile bunların kadınlar üzerindeki baskısını reddetmektedir. Devletlerin etkili tedbirlerinin eksikliği ya da ihmalkarlığı nedeniyle sürdürülen ayrımcı politika ya da uygulamaların kadınlar üzerinde dezavantajlar yarattığı gerçeğini maskeleyen bir kavram olduğunu öne sürmektedir. Bu da şiddet de dahil olmak üzere ayrımcılığa karşı savunmasız kalma riskinin artmasına neden olabilir. Bu nedenle “kırılgan gruplar” yerine “dezavantajlı gruplar” terimi kullanılması tercih edilmektedir.
- **Tarımın Kadınlaşması/Feminizasyonu (Feminisation of Agriculture):** Tarımın feminizasyonu kadınların tarımsal faaliyetlere artan katılımını ifade eder. Diğer bir deyişle, tarım sektöründe ekonomik olarak kendi hesabına ücretsiz aile işçisi veya başkasının yararına ücretli işçi olarak kadınların oranındaki artış anlamını taşımaktadır

(Ciğerci Ulukan ve Ulukan, 2022, s. 727). Ancak tarımın kadınlaşması kadının güçlendiği sonucuna ulaştırmamaktadır. Kayıt dışı çalışmanın yoğun olduğu alanın tarım sektörü olması emek sömürsünün de bu sektörde yoğunlaştığı anlamına gelmektedir.

- Toplumsal Cinsiyet Adaleti (Gender Equity): Toplumsal cinsiyet adaleti temelinde tüm programların, kaynakların ve karar alma süreçlerinin cinsiyet ayrımı gözetmeksizin hem kadınlara hem de erkeklere adil şekilde tahsis edilmesini işaret etmektedir.
- Toplumsal Cinsiyet Körlüğü (Gender Blindness): Literatürde “toplumsal cinsiyet körlüğü” olarak tanımlanan bu kriter, toplumsal cinsiyet faktörünün göz ardı edilmesi olarak ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyet körlüğü ekonomik ve sosyal politikalarda kadınların, erkeklerin, kız ve erkek çocuklarının ve LGBTiQ bireylerin farklı durumlarının, toplumsal rollerinin, ihtiyaçlarının ve farklı olabilecek isteklerinin göz ardı edilmesi olarak açıklanabilmektedir (UNDP, 2012, s. 8).
- Toplumsal Cinsiyet Açısından Nötr (Gender Neutral): Bir sosyal ya da ekonomi politikası, kadınların, erkeklerin, kız çocuklarının ve LGBTiQ bireylerin farklı durumları, rolleri ve ihtiyaçları olduğunu göz önünde bulundurmaz ve sonuçlarından etkilenmez. Toplumsal cinsiyet nötr bakış açısı, kadınların ve erkeklerin farklı ihtiyaçları olduğunun sosyal politikada ve ortaya çıkan belgelerde taraflarca ya da paydaşlarca kabul edilmesine karşın, faaliyetlerde yer almamasıdır.
- Toplumsal Cinsiyete Duyarlı (Gender Responsive): Kadınların ve erkeklerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta karşılaştıkları zorlukları ve engelleri anlamak için cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanması ve cinsiyet analizlerinin yapılması gerekmektedir. Politikaların ve uygulamaların kadın ve erkeklerin kırılganlıklarının ve dezavantajlı durumlarının dikkate alınarak toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış verilere dayanacak şekilde yapılmasıdır.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Paritesi Endeksi (GPI-Gender Parity Index): Erkeklerin ve kadınların eğitime erişimlerinin göreceli olarak ölçümünü yapmak için tasarlanmış sosyo-ekonomik bir endeks türüdür.
- Toplumsal Cinsiyet Analizi (Gender Analysis): Erkekler, kadınlar, kız ve oğlan çocukları özelinde farklılaşmış önceliklerini ve ihtiyaçlarını anlamak için kullanılmaktadır. Sayesinde farklı dönemlerde ve kendi yaşam döngüleri içerisinde kadınların ve erkeklerin faaliyet ve sorumluluklarını analiz etmeyi ifade eder.

- Cinsiyet Temelinde Ayrıştırılmış Veri (Sex-Disaggregated Data): Biyolojik cinsiyete göre ayrı olarak toplanan ve analiz edilen verilerdir. Cinsiyet eşitsizliğinin hangi alanlarda olduğunu anlamayı kolaylaştırması açısından cinsiyet temelinde ayrıştırılmış verilere ihtiyaç duyulmaktadır.
- Toplumsal Cinsiyet Uçurumu (Gender Gap): Bazı kaynaklarda Türkçe karşılığı cinsiyet ayrımı (sex discrimination) olarak verilmesine karşın toplumsal cinsiyet uçurumu olarak ifade edilmesi daha doğru olacaktır. Genel olarak kadınlar ve erkekler arasındaki gelir düzeylerindeki farklılığı ifade etmek için kullanılmasının yanı sıra kadınlar ve erkekler arasındaki öğrenilmiş değerler doğrultusunda siyasi hayata katılma, iktidarda söz sahibi olma, kaynaklar üzerinde kontrol gücünü elde etme gibi konularda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği ifade etmek için kullanılmaktadır.

VIII. Kaynakça

CSB. (2022). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi: Genel bilgi, <https://www.iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>, (17.02.2024).

Bonewit, A. (2015). The gender dimension of climate justice, Directorate General For Internal Policies Policy Department C: Citizens' Rights And Constitutional Affairs, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/536478/IPOL_IDA\(2015\)536478_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/536478/IPOL_IDA(2015)536478_EN.pdf), (17.03.2024).

Council of Europe. (2024). European Social Charter, <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>, (12.01.2024).

Elçi, D. (2022). İklim değişikliği, toplumsal cinsiyet ve kadın temalı çalışmalara dair bir literatür taraması. Uluslararası (Biyo)İklim Değişikliği Sempozyumu 2022.

FAO. (2011). The state of food and agriculture 2010-2011: Women in agriculture closing the gender gap for development. Rome, Italy, <http://www.fao.org/3/i2050e/i2050e00.pdf>, (06.12.2023).

GenderCC. (2007). Women for climate justice: Women’s milestones for the Bali roadmap, Press Release, Dec. 7, 2007, https://www.gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/press_release.pdf, (18.02.2024).

Heffernan, R., Heidegger, P., Köhler, G., Stock, A., Wiese, K., (2022). A feminist european green deal towards an ecological and gender just transition. Friedrich Ebert Stiftung: Politics for Europe.

İnsan Hakları Derneği. (2018). Çocuk işçiliğine genel bakış ve mevsimlik tarımda çocuk işçiliği, https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/cocuk_isciligi.pdf, (20.04.2024).

Kadim, F., Ar, H. ve Gülçubuk, B. (2014). Gıda güvenilirliği açısından kırsal alandaki kadınlar ve aile çiftçiliğinin önemi, Aile Çiftçiliği Sempozyumu, Ankara.

Kovancı, E. ve Karakoç Yıldız, D. (2024). "Tarım Sektöründe Çalışan Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumu ve Mülkiyet Sorununa İlişkin Bir Alan Araştırması: Adıyaman İli Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (1), 1 - 25.

MFA. (2022). United Nations Framework Convention on climate change (UNFCCC) and the Kyoto Protocol, <https://www.mfa.gov.tr/united-nations-framework-convention-on-climate-change-unfccc-and-the-kyoto-protocol.en.mfa>, (13.02.2024).

OXFAM. (2022). Eşitsizlik öldürür, Oxfam International, Ocak 2022.

Pachauri, R.K ve Reisinger, A. (2007). Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC, Geneva, Switzerland.

Parry, I., Minnett, D. ve Zhunussova, K. (2023). Climate mitigation policy in Türkiye. International Monetary Fund (IMF) working papers: 2023/108.

Toksöz, G. (2011). “Women’s Employment in Turkey in the Light of Different Trajectories in Development-Different Patterns in Women’s Employment,” *Fe Dergi* 3, sayı 2, 19-32.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2021). Küresel iklim değişikliğinin etkilerinin en aza indirilmesi, kuraklıkla mücadele ve su kaynaklarının verimli kullanılması için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu. Sıra Sayısı: 300.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası. (2022). Yeşil dönüşümde kadının gücü, <https://www.tskb.com.tr/blog/surdurulebilirlik/yesil-donusumde-kadinin-gucu1649746319897> (13.11.2023).

UNCCD. (1994). In those countries experiencing serious drought and/or desertification, particularly in Africa. https://www.unccd.int/sites/default/files/2022-02/UNCCD_Convention_ENG_0_0.pdf, (02.09.2023).

UNDP. (2006). Human Development Report 2006: Published for the United Nations Development Programme (UNDP) Beyond Scarcity: Power, Poverty And The Global Water Crisis, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ly/HDR-2006-Beyond-scarcity-Power-poverty-and-the-global-water-crisis.pdf>, (07.09.2024).

UNDP. (2007). Human development report 2007/2008, fighting climate change: Human solidarity in a divided world, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/np/UNDP_NP_Human-Development-Report-2007-and-2008.pdf (20.10.2023).

UNDP. (2010a). Gender and disasters, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/7Disaster-Risk-Reduction---Gender.pdf>, (29.04.2024).

UNFCCC. (1992). United Nations Framework Convention on Climate Change. United Nations. FCCC/INFORMAL/84 GE.05-62220 (E) 200705.

UNFCCC. (2023). Republic of Türkiye Updated First Nationally Determined Contribution, https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2023-04/T%C3%9CRK%C4%B0YE_UPDATED%201st%20NDC_EN.pdf, (16.02.2024).

Warren, K. J. (2000). *Ecofeminist philosophy: A Western perspective on what it is and why it matters*, England: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Watts, N., Amann M., Arnell N., Karlsson S., Belesova K., Berry H. (2018). The 2018 report of the Lancet countdown on health and climate change: Shaping the health of nations for centuries to come. [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(18\)32594-7/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(18)32594-7/fulltext) (12.11.2023).

Women Watch. (2012). Facts & Figures: Rural Women and the Millennium Development Goals, <https://www.un.org/womenwatch/feature/ruralwomen/facts-figures.html>, (18.04.2024).

World Bank Group. (2015). Ending poverty and hunger by 2030: An agenda for the global food system, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/700061468334490682/pdf/95768-REVISED-WP-PUBLIC-Box391467B-Ending-Poverty-and-Hunger-by-2030-FINAL.pdf>, (17.04.2024).

World Bank Group. (2022). Country climate and development report: Türkiye, <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/80bdfcf8-73b1-42b3-b107-1629f64a1f0c/content>, (20.04.2024).

WHO. (2002). Gender and Health in Disasters, <https://www.eird.org/isdr-biblio/PDF/Gender%20and%20health%20in%20disasters.pdf>, (02.12.2023).

Yeşil Gazete. (2022). [COP27 Liderler Zirvesi-7] Türkiye güncellenmiş Ulusal Katkı Beyanı'nı açıkladı: Emisyon azaltım hedefi yüzde 41 oldu, <https://yesilgazete.org/cop27-liderler-zirvesi-7-turkiye-guncellenmis-ulusal-katki-beyanini-acikladi-emisyon-azaltim-hedefi-yuzde-41-odu/>, (17.02.2024).

Tablo 10: Türkiye'de Verisi Toplanan Mevcut Gösterge Değerleri

	Mevcut Gösterge	Değer	
İklim Değişikliği Göstergeleri	Türkiye'de bölgeler bazında 2024 Haziran ayı sıcaklık değerlerinin 1991-2020 yılları ile karşılaştırılması (°C)	1991-2020	2024
	Marmara	22	25,3
	Ege	23,7	28
	Akdeniz	24	28,2
	İç Anadolu	19,3	23,4
	Karadeniz	19,8	22,8
	Doğu Anadolu	19,1	21,8
	Güneydoğu Anadolu	27,2	31,1
	Türkiye Geneli	21,8	25,4
İklim Değişikliği Göstergeleri	Türkiye'de bölgeler bazında 2024 yılı Haziran ayı alansal yağış durumlarının mevsim normalleri ile karşılaştırılması (mm)	Mevsim Normalleri	2024
	Marmara	41,5	3,4
	Ege	26,1	4,9
	Akdeniz	21,2	6,4
	İç Anadolu	36,6	15,6
	Karadeniz	58,7	23,1
	Doğu Anadolu	29,5	14,7
	Güneydoğu Anadolu	8,7	2,3
	Türkiye Geneli	33,6	11,9
İklim Değişikliği Göstergeleri	Türkiye'de bölgeler bazında 2024 yılı Haziran ayı alansal yağış durumlarının mevsim normallerine göre azalma oranları	%	
	Marmara	91	
	Ege	81	
	Akdeniz	69	

	Mevcut Gösterge	Değer						
	İç Anadolu	57						
	Karadeniz	60						
	Doğu Anadolu	50						
	Güneydoğu Anadolu	73						
	Türkiye Geneli	65						
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Türkiye’de yıllık sera gazı emisyonu salımı (Milyon ton CO ₂ eşdeğeri)	Milyon ton CO ₂						
	2010	398						
	2011	428						
	2012	448						
	2013	440						
	2014	459						
	2015	475						
	2016	501						
	2017	528						
	2018	523						
	2019	508						
	2020	524						
	2021	564						
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	2015-2021 Yılları arasında Türkiye’de afetlerden doğrudan etkilenen kişi sayısı (1000 Kişi)	Deprem	Heyelan	Kaya Düşmesi	Orman Yangını	Sel/Taşkın/Çığ		
	2015	0	0	1	0	52	3	
	2016	0	1	0	0	17	2	
	2017	102	6	3	3	17	0	
	2018	39	1	0	0	55	0	
	2019	51	0	1	53	34	2	
	2020	2562	2	0	0	1	3	

	Mevcut Gösterge	Değer					
		1	2	0	2245	44	0
	2021	1	2	0	2245	44	0
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Türkiye’nin Gıda Güvenliği Endeksi, 2022 (%)	%					
	Gıda Güvenliği	65,3					
	Gıdanın Satın Alınabilirliği	58,4					
	Gıdanın Bulunabilirliği	65,3					
	Gıdanın Kalitesi/Güvenliği	78,5					
	Gıdanın Sürdürülebilirliği/Esnikliği	61,2					
		Kadın			Erkek		
İstihdam Göstergeleri	Türkiye’de bölgeler bazında kadın ve erkeklerin işsizlik oranları, 2022	%			%		
	Türkiye	13,4			8,9		
	TR10 (İstanbul)	13,4			8,5		
	TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	12,2			5,7		
	TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	9,7			5,7		
	TR31 (İzmir)	10,5			17,7		
	TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	10,4			7,6		
	TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	8,7			6,3		
	TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	11,4			7,5		
	TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	14,5			7,9		
	TR51 (Ankara)	16,7			9,8		
	TR52 (Konya, Karaman)	11			5,8		
	TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	11,8			7,8		
	TR62 (Adana, Mersin)	16,9			10,1		
	TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	20,7			11,7		
	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	12,3			8		
	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	13			7,8		
	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	16,2			8,7		
	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	8,5			4,6		

	Mevcut Gösterge	Değer	
	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	10,1	6,9
	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	10,9	8,1
	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	9,3	9,1
	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	8,5	14,6
	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	11,3	6,7
	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	19,4	18,2
İstihdam Göstergeleri	Sektöre göre istihdam edilen nüfusun cinsiyet bazında dağılım oranları, 2023	%	%
	Tarım	17,7	12,2
	Sanayi	16,7	22,8
	İnşaat	0,9	9,4
	Hizmetler	64,7	55,6
İstihdam Göstergeleri	Kentte cinsiyete göre seçilmiş mesleklerin istihdamdaki payları, 2013	%	%
	Hizmet ve satış elemanları	22,5	21,6
	Profesyonel meslek mensupları	19,8	19,8
	Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	16,7	14,3
	Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	14,2	11,1
İstihdam Göstergeleri	Kırda cinsiyete göre seçilmiş mesleklerin istihdamdaki payları, 2013	%	%
	Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	59,6	43,4
	Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	23,8	13,8
	Hizmet ve satış elemanları	7,4	12,1
	Diğer	9,3	30,8

	Mevcut Gösterge	Değer	
		Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
İstihdam Göstergeleri	Tarım sektöründe istihdam edilenlerin cinsiyete göre ayrıştırılmış iş durumu, 2023		
	Ücretli veya yevmiyeli	225	374
	İşveren	4	42
	Kendi hesabına	264	1786
	Ücretsiz aile işçisi	1371	427
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Cinsiyete göre arazi sahibi olan yetişkin nüfus oranı, 2023	%	%
	2012	27,1	43,7
	2013	28,8	45,9
	2014	31	48,4
	2015	33,1	50,8
	2016	35,3	53,1
	2017	35,8	53,1
	2018	37,3	54,2
	2019	38	54,4
	2020	39,2	55,6
	2021	40,3	56,1
	2022	40,7	55,8
İstihdam Göstergeleri	Kırda kurumsal olmayan nüfusun iş durumu oranları, 2012	%	%
	İşgücüne katılma	32,7	69,2
	İşsizlik	4	7,8
	Tarım dışı işsizlik	16,1	12,6
	İstihdam	31,4	63,8
	Kırda kurumsal olmayan nüfusun iş durumu oranları, 2013	%	%
	İşgücüne katılma	34,3	69,8
	İşsizlik	5,2	8,7
	Tarım dışı işsizlik	19,6	14,6
	İstihdam	32,5	73,7
	Kırda kurumsal olmayan nüfusun iş durumu oranları, 2014	%	%

	Mevcut Gösterge	Değer	
	İşgücüne katılma	32,6	69,6
	İşsizlik	4,3	8,4
	Tarım dışı işsizlik	14,7	14
	İstihdam	31,2	63,7
İstihdam Göstergeleri	Kırda tarım sektöründe çalışan ve esas işlerinden dolayı herhangi bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna kayıtlı olmayan kişi sayısının iş durumu, 2012	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
	Ücretli veya yevmiyeli	82	157
	İşveren	6	17
	Kendi hesabına	342	1134
	Ücretsiz aile işçisi	1666	436
	Kırda tarım sektöründe çalışan ve esas işlerinden dolayı herhangi bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna kayıtlı olmayan kişi sayısının iş durumu, 2013	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
	Ücretli veya yevmiyeli	74	144
	İşveren	4	23
	Kendi hesabına	352	1290
	Ücretsiz aile işçisi	1744	416
	Kırda tarım sektöründe çalışan ve esas işlerinden dolayı herhangi bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna kayıtlı olmayan kişi sayısının iş durumu, 2014	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
	Ücretli veya yevmiyeli	42	119
	İşveren	2	21
Kendi hesabına	310	1271	
Ücretsiz aile işçisi	1681	418	
İstihdam Göstergeleri	Türkiye genelinde tarım sektöründe cinsiyetler bazında kayıt dışılık oranları, 2014-2023	%	%
	2014	95,1	70
	2015	93,5	67,5
	2016	94,2	71,2

	Mevcut Gösterge	Değer	
	2017	93,7	76
	2018	92,8	76,6
	2019	96,3	78,8
	2020	94,2	75,3
	2021	94,9	78
	2022	89,9	72,9
	2023	90,2	73,9
Tarımsal İşgücü Göstergeleri	Mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri, 2022-2023.	TL	TL
	2022	225	253
	2023	479	545
Tarımsal İşgücü Göstergeleri	Tarım işçilerinin ortalama aylık ücretleri, 2022-2023	TL	TL
	2022	5393	6729
	2023	10146	14266
Tarımsal İşgücü Göstergeleri	Tarım işçilerinin ortalama günlük ve aylık ücretlerindeki değişim oranları, 2022-2023	%	%
	Mevsimlik işçilerin günlük ücretleri değişim oranı	113	115,7
	Sürekli işçilerin aylık ücretleri değişim oranı	88,1	112
Tarımsal İşgücü Göstergeleri	İllere göre mevsimlik tarım işçilerine ödenen ortalama günlük ücret, 2022	TL	TL
	Hatay	139	191
	Balıkesir	167	216
	Kilis	175	193
	Denizli	186	241
	Ankara	191	191
	Antalya	192	234
	İzmir	192	255
	Mersin	192	218
	Aydın	196	258
	Adana	202	222
	Çanakkale	202	256
	Gaziantep	207	241
	Konya	211	279
	Bursa	211	251
	Osmaniye	215	295
Eskişehir	216	265	
Malatya	217	241	
Edirne	220	274	

	Mevcut Gösterge	Değer	
	Isparta	231	240
	Kahramanmaraş	232	286
	Zonguldak	236	240
	Manisa	240	274
	Sakarya	250	275
	Düzce	252	289
	Samsun	278	279
	Giresun	301	340
	Ordu	305	323
Tarımsal İşgücü Göstergeleri	İllere göre mevsimlik tarım işçilerine ödenen ortalama günlük ücretin cinsiyete göre dağılımı (TL), 2023	TL	TL
	Hatay	139	191
	Balıkesir	167	216
	Kilis	175	193
	Denizli	185	241
	Ankara	191	191
	Antalya	192	234
	İzmir	192	255
	Mersin	192	218
	Aydın	196	258
	Adana	202	222
	Çanakkale	202	256
	Gaziantep	207	241
	Konya	211	279
	Bursa	211	251
	Osmaniye	215	295
	Eskişehir	216	265
	Malatya	217	241
	Edirne	220	274
	Isparta	231	240
	Kahramanmaraş	232	286
	Zonguldak	236	240
	Manisa	240	274
	Sakarya	250	275
	Düzce	252	289
	Samsun	278	279
	Giresun	301	340
	Ordu	305	323
Gelir ve Yaşam Koşulları Göstergeleri	Türkiye genelinde tüm yaş gruplarına göre yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan kişilerin cinsiyete göre oranları, 2015-2023	%	%

	Mevcut Gösterge	Değer		
	2015	35,8	32,2	
	2016	35,2	31,3	
	2017	32,6	28,8	
	2018	32,7	28,2	
	2019	34	30,1	
	2020	34,2	30	
	2021	35	30,8	
	2022	34,8	30,4	
	2023	31	28,9	
Yoksulluk Göstergeleri	Kırda hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları, 2002-2009 (%)	Tarım	Sanayi	Hizmet
	2002	36,77	25,87	34,16
	2003	40,91	28,02	18,95
	2004	42,32	27,69	18,01
	2005	38,8	14,44	13,76
	2006	34,89	21,71	13,54
	2007 (Yeni nüfus projeksiyonu ile)	33,81	22,25	17,68
	2008	40,09	23,39	14
	2009	35,41	27,34	19,95
			KADIN	ERKEK
Yoksulluk Göstergeleri	Kırda yaşayan hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları, 2009	%	%	
	Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	47,57	51,01	
	İlkokul	29,67	32,18	
	İlköğretim	39,55	36,48	
	Ortaokul ve orta dengi meslek	22,43	25,03	
	Lise ve lise dengi meslek	15,72	14,15	
	Yüksekokul, fakülte ve üstü-	2,68	3,7	
Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Kentte yaşayan kişilerin hanehalkı büyüklüğü ve cinsiyete göre saat bazında hane halkı ve ev bakımı	Saat	Saat	
	1	03:17	01:30	
	2	04:32	00:52	
	3	05:23	00:46	
	4	05:18	00:50	
	5+	05:16	00:40	
	Kırda yaşayan kişilerin çocuk sayısı ve cinsiyete göre saat	Saat	Saat	

	Mevcut Gösterge	Değer		
Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	bazında hane halkı ve ev bakımı			
	Yok	05:04	00:51	
	1	05:53	00:51	
	2	06:02	00:53	
	3+	06:25	00:53	
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Hanehalklarının içme suyuna erişim imkanlarının kır-kent bazında oranları (%)	Kır	Kent	Toplam
	Evde/bahçede şebeke suyu	57,8	51,5	53
	Ortak şebeke/çeşme suyu	7,4	2,7	3,8
	Sondaj/borulu kuyu suyu	6,4	0,3	1,8
	Korunaklı kuyu suyu	2,3	0,3	0,8
	Korunaklı kaynak suyu	13,6	3,4	5,8
	Tanker/su istasyonu	0,1	0,1	0,1
	Şişe suyu/damacana	8,5	40,1	32,6
	Korunaksız kuyu suyu	0,5	0	0,2
	Korunaksız kaynak suyu	1,5	0,2	0,5
	Yüzey suyu	0,3	0,1	0,1
	Diğer	1,4	1,3	1,3
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergeleri	Hanehalklarının içme suyunu kır-kent bazında temin etme sürelerinin oransal dağılımı	Kır	Kent	Toplam
	Su kaynağı evde/bahçede	89,3	94,8	93,5
	30 dakika veya daha az	7	3,1	4
	30 dakikadan daha uzun	3,4	1,9	2,3
	Bilmiyor/Cevapsız	0,3	0,2	0,2
		KADIN	ERKEK	
Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Cinsiyete göre milletvekili sayısı ve meclisteki temsil oranı, 2002-2023	%	%	
	2002	4,4	95,6	
	2007	9,1	90,9	
	2011	14,4	85,6	
	2012	14,4	85,6	
	2013	14,4	85,6	
	2014	14,4	85,6	
	2015	14,7	85,3	
	2016	14,7	85,3	
	2017	13,9	86,1	
	2018	17,3	82,7	
	2019	17,3	82,7	
	2020	17,3	82,7	
2021	17,4	82,6		

	Mevcut Gösterge	Değer	
	2022	17,3	82,7
	2023	19,9	80,1
Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Cinsiyete göre bakan sayıları, 2000-2024	Kişi sayısı	Kişi sayısı
	2000	0	36
	2001	0	36
	2002	1	24
	2003	1	21
	2004	1	21
	2005	1	21
	2006	1	21
	2007	1	23
	2008	1	23
	2009	2	22
	2010	2	22
	2011	1	24
	2012	1	24
	2013	1	24
	2014	1	24
	2015	2	25
	2016	1	26
	2017	2	25
	2018	2	14
	2019	2	14
	2020	2	14
	2021	1	16
	2022	1	16
2023	1	16	
2024	1	16	
Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Yerel yönetim mekanizmalarındaki dağılımının cinsiyete göre oranları, 2019	%	%
	Büyükşehir Belediye Başkanı	10	90
	İl Belediye Başkanı	2	98
	Büyükşehir İlçe Belediye Başkanı	4,8	95,2
	İlçe-Belde Belediye Başkanı	1,5	98,5
	Belediye Meclisi Üyesi	11	89
	İl Genel Meclis Üyesi	3,8	96,2
	Köy Muhtarı	0,6	99,4
	Köy İhtiyar Heyeti	1,2	98,8
	Mahalle Muhtarı	3	97
	Mahalle İhtiyar Heyeti	2,5	97,5

	Mevcut Gösterge	Değer	
		Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	Çevre ile ilgili Bakanlıklarda görev yapan bakanların cinsiyete göre dağılımı, 1923-2024		
	Bayındırlık Bakanları (1923-1983)	0	44
	İmar ve İskân Bakanları (1958-1983)	0	26
	Bayındırlık ve İskân Bakanları (1983-2011)	0	19
	Çevre Bakanları (1991-2003)	2	9
	Çevre ve Orman Bakanları (2003-2011)	0	2
	Çevre ve Şehircilik Bakanları (2011-2021)	1	4
	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanları (2021-2024)	0	2
Yaşam Memnuniyeti Göstergeleri	Belediyelerin hava kirliliği ile mücadelesinden cinsiyet kırılımında memnuniyet oranları, 2023	%	%
	Belediye hizmeti yok	5,91	6,29
	Fikri yok	17,68	13,05
	Hiç memnun değil	3,53	4,45
	Memnun değil	14,32	16,51
	Orta	13,83	13,44
	Memnun	43,1	44,29
	Çok memnun	1,63	1,97
Yaşam Memnuniyeti Göstergeleri	Türkiye genelinde çevre, doğa sorunlarıyla cinsiyet kırılımında ilgilenme oranları, 2023	%	%
	Fikri yok	3,68	1,53
	İlgisiz	30,35	26,64
	Orta	22,92	22,6
	İlgili	4,5	2,8

e-kütüphane

Raporda yer alan kaynaklara ve bu alandaki diğer raporlara erişmek için

Raporda yer alan gösterge ve endeks verilerine erişmek için

veri portalı

eğitim portalı

Rapora ait eğitim videosuna ve diğer CEİD eğitim videolarına erişmek için

Raporun yazarı olan uzmanlara ve diğer uzmanlarımıza erişmek için

uzman havuzu